

İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması*¹

Dr. Öğr. Üy. Alpaslan Alkış

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

Tüketicinin korunması, evrenselliğini ve güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen yaşamsal öneme sahip bir konudur. Tüketiciyi koruma çabaları içinde en önemli hususları hiç kuşkusuz üretimde standardizasyonun ve kalitenin sağlanması, ölçü ve tartı kontrolü, çarşı ve pazarların düzenlenmesi ve denetlenmesi oluşturmaktadır. İslâm hukuku, tüketicilerin aldatılmasının önlenmesi amacıyla muhayyerlik haklarıyla kusurlu mala karşı tüketicilerin korunmasını sağlamış ve tüketicilere aldanma ve kusurlu mal sebebiyle akdi bozma hakkı tanımıştır. Hz. Peygamber'den bugüne kadar tüketicinin korunmasında rol üstlenen bir takım kurumlar bulunmaktadır. Bunların ilki, varlığı Hz. Peygamber dönemine dayanan "Hisbe" teşkilatıdır. Hisbe teşkilatı tüketicinin korunmasının pratik bir uygulamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Tüketim, Tüketici Hakları, Korunma, Standart, Kalite, Muhayyerlik, Ayıp, Fiyat.

Consumer Protection In Terms Of Islam Law

Abstract

Protection of the consumer is a vital topic which never loses its universality and actuality. By no means the most important protection is that providing standardization and quality in production, checking the measurement and weight, arranging and controlling of the market and bazaar. The Islamic law has banned by no means to deceive the consumer. The Islamic lawyers are in consensus that the seller must inform about the defect of goods. The consumer has right to undo the agreement. There have been some institutions which are responsible for protecting the consumer from the time of The Prophet

* Yazarın aynı isimli doktora tezinden geliştirilmiştir.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 03.07.18/19.03.19

Muhammad to today. One of the first institutions was Hisbe organization. It was a kind practical implementation which protects the consumer.

Keywords: Consumer, Consume, Consumer Rights, Protection, Standardization, Quality, Selection, Defect, Price.

TÜKETİCİ VE TÜKETİCİNİN KORUNMASI SÜRECİ

Tüketici ve tüketim olgusu insanın yaratılışıyla beraber var olmasına rağmen bir kavram olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tüketici ve tüketim kavramları öncelikle ekonomistler tarafından kullanılmış, sonrasında ise hukuk bilimi içindeki yerini almıştır. 19. yüzyıldan itibaren öncelikle “tüketici hakları” üzerinde durulmuş, 20. yüzyıl başından itibaren de “tüketicinin korunması” gündeme gelmiş² ve bununla ilgili yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

1.1. Tüketici ve Tüketim

İslam hukuku kaynaklarında *müstehtlik*³ şeklinde ifade edilen *tüketici* lügatte, tüketen, bitiren, mal ve hizmetlerden yararlanan, satın alıp kullanan kişi anlamlarına gelmektedir.⁴

İktisat biliminde tüketici, ekonomik bir kavram olarak, “Çeşitli gereksinimlerini karşılamak amacıyla ekonomik değer taşıyan mal ve hizmetleri satın alan kişi ya da kuruluş”⁵ olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, satın alma, hibe, üretim gibi hangi sebeple veya hangi yolla olursa olsun, mal ve hizmet edinen herkes tüketici kapsamına girmektedir.

Hukukta ise, “Tüketici, bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek ya da tüzel kişiyi ifade eder.”⁶ Buna göre, bir mal veya hizmeti “özel amaçlarla” satın alarak “nihai olarak” kullanan veya tüketen “gerçek veya tüzel kişiler” bu kanun anlamında tüketici sayılmaktadır.

Tüketim lügatte, yok etmek, üretilen şeylerin kullanımı, sarf edip harcamak, kullanarak bitirmek,⁷ demektir. Klasik fıkıh kaynaklarında⁸ tüketim

² Aslan, 2006:1; Tiryaki, 2007:29

³ Serahsî, 1983:X/377; Kâsânî, 1974:V/236; İbn Kudâme, 1985:III/31; Nevevî, ts.:XIII/50.

⁴ TDK, 1989:II/1501; Doğan, 1990:1111.

⁵ Sabuncuoğlu ve Tokol, 1997:6-7.

⁶ TKHK, md., 3

⁷ TDK, 1989:II/1501; Doğan, 1990:1111.

⁸ Şâfiî, t.y.:III/230, 234; Serahsî, 1983:XI/105-106; XIII/190; Kâsânî, 1974:IV/175; V/240, 247; İbn Kudâme, 1985:IV/11, 54, 134; İbnü'l-Hümâm, 1316:II/203; VI/507.

kavramının karşılığı olarak kullanılan “istihlâk” ve “istehleke” kelimeleri de lügatte, tüketmek, harcamak, dağıtıp bitirmek; helâk etme, telef etme, fena bulma, yok etme, imha etme, bitirme⁹ anlamlarına gelmektedir.

Ekonomi ilminde tüketim, “insan ihtiyaç ve isteklerinin doğrudan doğruya karşılanmasına yönelik iktisadî varlığın kullanımı”¹⁰, “insan ihtiyaçlarının giderilmesi”¹¹, “üretilen mal ve hizmetlerin ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında kullanılması”¹², “ihtiyaçları tatmin etmek üzere yapılan aynı ve nakdi sarfiyat, bir kıymet ve faidenin tahribi”¹³ olarak tarif edilmiştir.

İslâm dini, tüketimi esas itibarıyla mubah kabul etmekle beraber ölmeyecek kadar ihtiyaç duyulan şeyleri tüketmesi farz, zorunlu bir durum olmadıkça dinin haram kıldığı şeyleri tüketmesi ise haram¹⁴ kılınmıştır. İslâm dini bütün iyi ve temiz maddelerin tüketimini serbest bırakırken¹⁵ pis ve zararlı maddelerin tüketimini ise yasaklamıştır.¹⁶

Hz. Peygamber, tüketimin helal yolla yapılmasını,¹⁷ haram olan malların tüketilmemesini,¹⁸ tüketimde aşırılığa kaçılmamasını,¹⁹ tüketimde kibirden uzak durulmasını,²⁰ cimrilik yapılmadan cömert olunmasını,²¹ dünyalık için mal biriktirilip yığılmamasını,²² belirterek tüketimde dikkat edilmesi gereken prensipleri ortaya koymuştur.

İslâm’a göre tüketim, *doğruluk*,²³ *temizlik*,²⁴ *itidal*²⁵ *bağış*²⁶ ve *erdemlilik* gibi birtakım ilkeler²⁷ doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

⁹ İbn Manzûr, “hlk” md.; Feyyûmî, “hlk” md.; Fîrûzâbâdî, “hlk” md.; Sâmi, 1317:106; Hammâd, 1996:181.

¹⁰ Berberoğlu, 1989:4-5.

¹¹ Tabakoğlu, 1988:43.

¹² Baloğlu, 1997:2.

¹³ Ergin, 1961:26.

¹⁴ Cezîrî, 1989:III/1279; Kardâvî, 1974:38.

¹⁵ Bakara, 2/168; Mâide, 5/88; A’râf, 7/157; Hac, 22/30

¹⁶ Bakara, 2/173; Mâide, 5/90; A’râf, 7/157

¹⁷ Buhârî, “Büyû”, 7, 23.

¹⁸ Buhârî, “Büyû”, 112; “Eşribe”, 4; “Vudû”, 71; Müslim, “Müsakat”, 71; “Eşribe”, 67-68; İbn Mâce, “Eşribe”, 9; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Tirmîzî, “Eşribe”, 2; Nesâî, “Büyû”, 93; “Eşribe”, 23; Mâlik, “Eşribe”, 9.

¹⁹ Buhârî, “At’ime”, 12; Müslim, “Eşribe”, 182, 186.

²⁰ Buhârî, “Libas”, 1; Müslim, “Libas”, 42, 46; Nesâî, “Zinet”, 102, 105.

²¹ Buhârî, “Libas”, 1; Müslim, “Zekat”, 36; “Fedail”, 59; Ebû Dâvûd, “Zekat”, 46.

²² Buhârî, “Zekat”, 4, 43; Müslim, “Zekat”, 30, 34.

²³ Bakara, 2/188; Nisâ, 4/29; Hûd, 11/112.

²⁴ Bakara, 2/172; Mâide, 5/88.

²⁵ Âl-i İmrân, 3/180; Mâide, 5/87; A’râf, 7/31; İsrâ, 17/27; Kasas, 28/76.

1.2.Tüketicinin Korunmasında İktisadi ve Hukuki Süreç

Tarihin ilk çağlarından, sanayi devrimine kadar geçen sürede, genel olarak tüketicilere sunulan mal ve hizmetler, sayı ve çeşit açısından sınırlı idi.²⁸ Daha çok satıcı tarafından üretilen sınırlı sayıdaki mal ve hizmetleri satın almak isteyen tüketici, bu mal ve hizmetlerin satışa sunulduğu yerlere kolaylıkla gidebiliyor ve herhangi bir güçlükle karşılaşmadan istediğini alabiliyordu. Sunulan mal ve hizmetler az ve basit olduğundan tüketici bunları herhangi bir dış müdahale olmaksızın inceleyebiliyor ve diğer mal ve hizmetlerin fiyatları ile de bir mukayese yapabiliyordu. Bu dönemde tüketici ile satıcı arasında en azından birbirine yakın bir denge vardı. Her iki taraf da, çeşitli mal ve hizmetler ile ilgili olarak, eşit bilgiye ve koşullara sahip olduklarından²⁹, birbirlerini etkilemeleri çok da mümkün olmuyordu.

Eski hukukî metinlerde, tüketicinin korunmasını da dolaylı olarak sağlayan ekonomik düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda Hammurabi Kanunlarında, Sümerlerde, Hititlerde ve eski Hint kanunlarında, yiyeceklerin saflığının korunması ve ölçülerde dürüstlüğü sağlanması ile 1215 tarihli Magna Carta'da şarap, bira, mısır ve kumaşla ilgili ölçü birimlerine bir standart getirilmesi³⁰ gibi hukukî düzenlemeler bulunmaktadır.

İslâm Hukuku perspektifinden bakıldığında ise, Hz. Peygamber döneminde özellikle ticaret,³¹ akid,³² faiz,³³ ölçü ve tartı³⁴ gibi ticari hayata yönelik düzenlemeler bağlamında temel prensipler ortaya konmuştur. Ayrıca çarşı-pazar düzenlenmesi ve denetlenmesi,³⁵ ihtikâr yasağı,³⁶ ölçü-tartı kontrolü,³⁷ narh politikası,³⁸ neceş yasağı,³⁹ muhayyerlik hakkının tanınması,⁴⁰

²⁶ Bakara, 2/3, 219, 254

²⁷ Mannan, 1976:127-130; Arslan, 1994:32-34.

²⁸ Ortaylı, 1977:207.

²⁹ Göle, 1983:5-6.

³⁰ Tiryaki, 2007:21-22.

³¹ Nisâ, 4/29.

³² Mâide, 5/1.

³³ Bakara, 2/275.

³⁴ Hûd, 11/85; İsrâ, 17/35; Şuarâ, 26/181-183; Rahmân, 55/8; Mutaffifîn, 83/1-3.

³⁵ Müslim, "İmân", 164; İbn Mâce, "Ticaret", 36, 40; Ebû Dâvûd, "Büyü", 50; Ahmed b. Hanbel, II/50.

³⁶ Müslim, "Musakât", 129; İbn Mâce, "Ticaret", 6; Ebû Dâvûd, "Büyü", 40; Ahmed b. Hanbel, V/27; Dârimî, "Büyü", 12.

³⁷ İbn Mâce, "Ticaret", 35.

³⁸ İbn Mâce, "Ticaret", 27; Ebû Dâvûd, "Büyü", 49; Tirmîzî, "Büyü", 73; Ahmed b. Hanbel, III/85.

garar satışı yasağı,⁴¹ şehirlinin köylü adına satışının yasaklanması,⁴² pazara gelen malların yolda karşılanması yasaklanması⁴³ gibi uygulamalarla tüketicinin korunması hayata geçmiştir. Hatta çarşı ve pazarın denetlenmesi için Hz. Peygamber tarafından görevliler⁴⁴ tayin edildiği bilinmektedir. Bu uygulama Hz. Ömer döneminde “hisbe” teşkilatı adıyla kurumsal bir yapıya da kavuşmuştur.⁴⁵

Osmanlılar’da tüketicinin korunması amacıyla pazarlama faaliyetleri oldukça etkin bir biçimde denetlenmiştir. Özellikle hisbe teşkilatı, Ahilik kurumu ve daha sonra lonca adıyla anılacak esnaf teşkilatı gibi esnaf örgütleri, pazar denetimi yaparak tüketiciyi koruma işlevi görmüşlerdir.⁴⁶ Bu dönemde özellikle, hisbe hükümlerinin kanunlaştırıldığı⁴⁷ padişah fermanları da özellikle malların kalitesi, ağırlıkları ve fiyatları konusunda doğrudan doğruya tüketicileri koruyan kurallar niteliğinde olmuştur.⁴⁸ Bunlardan özellikle Sultan II. Bayazıt tarafından ferman olarak hazırlanmış olan *Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa* standardın bugünkü anlamında kavrandığını gösteren yazılı en eski belge olarak kabul edilmektedir. Bu belgede kalite, boyut, ambalaj gibi konularda standartlar tespit edilmiş, narh ve ceza hükümlerine yer verilmiştir. Bugünkü standardizasyon uygulamasına benzeyen bir sistem tesis edilmiş tuz, ekmek, sebzeler, et, yumurta, süt, yoğurt, peynir, tekstil ürünleri, mücevherat, mutfak eşyaları, deri ve deri mamulleri, kürkler ve ayakkabılar gibi çeşitli maddelerin özellikleri ayrı ayrı belirtilerek standardize edilmiştir.⁴⁹

Ortaçağ Avrupasında da tüketiciler loncalar vasıtasıyla dolaylı olarak korunmaya çalışılmıştır. Lonca yetkilileri beklenmedik zamanlarda imalathaneleri denetleyebiliyorlar, imalat kurallarına uymayan kusurlu mallara

³⁹ Buhârî, “Büyü”, 60; Müslim, “Büyü”, 13; İbn Mâce, “Ticaret”, 14; Nesâî, “Büyü”, 16, 17, 21; Mâlik, “Büyü”, 97.

⁴⁰ Buhârî, “Büyü”, 42; Müslim, “Büyü”, 11; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 46; Nesâî, “Büyü”, 14; Mâlik, “Büyü”, 96; Ahmed b. Hanbel, II/242, 410, 420, 465.

⁴¹ Müslim, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 23; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 25; Tirmîzî, “Büyü”, 17; Nesâî, “Büyü”, 27.

⁴² Buhârî, “Büyü”, 58, 64, 68, 69, 70, 71; Müslim, “Büyü”, 11, 12, 18-21; İbn Mâce, “Ticaret” 15; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 45, 47; Tirmîzî, “Büyü”, 13; Nesâî, “Büyü”, 17; Mâlik, “Büyü”, 96.

⁴³ Buhârî, “Büyü”, 71; Müslim, “Büyü”, 14-17; İbn Mâce, “Ticaret”, 16; Nesâî, “Büyü”, 18.

⁴⁴ İbn Abdilber, 1328:II/8; İbnü'l-Uhuvve, 1937:36; İbn Hacer el-Askalânî, 1328:II/47; Kettânî, 1990:II/44; Hamidullah, 1990:II/959.

⁴⁵ İbn Sa’d, t.y.:III/192; İbn Abdilber, 1328:IV/341; Kavakçı, 1975:41-42.

⁴⁶ Öztürk, 1981:78-80; Koray, 2000:98-99.

⁴⁷ Akgündüz, 1990:II/286.

⁴⁸ Baer, 1970:36.

⁴⁹ TSE, 1998:1-25.

ya el koyuyorlar ya da hemen yakıyorlardı.⁵⁰ 1850 yılında İngiltere’de tüketiciler ilk tüketim kooperatiflerini kurmasıyla da tüketicinin korunmasına ilişkin ilk hareket başlar. Ancak İsveç, üreticiler ve tüketiciler arasındaki sorunların çözümünde bağımsız bir hakem kuruluşu olan “Tüketici Ombudsmanı” kurumu ile pek çok ülkeye örnek olmuştur.⁵¹

ABD’de ise, dolaylı da olsa tüketicinin korunmasına yönelik hazırlanan ilk hukukî metin posta güvenliğinin sağlanması amacıyla çıkarılan 1872 tarihli kanun olmuştur. Daha sonra 1891’de New York’ta tüketici birliği kurulmuştur. Ayrıca 1833’te sağlığa zararlı çayların, 1890’da kalitesi düşük gıda maddeleri ve içeceklerin ithalini yasaklayan kanunlar çıkarılmıştır.⁵² 1890’da tekellerin önlenmesine ilişkin Sherman Yasası, 1906’da Gıda maddeleri ve İlaç Kanunu ile Et Denetim Kanunu ve 1914’da haksız rekabetin korunması amacıyla Federal Ticaret Komisyonu Kanunu çıkarılmıştır. Ancak bu kanunların özgün amacı genel olarak kamunun korunmasıdır. ABD Başkanı J.F. Kennedy’nin 15 Mart 1962 tarihinde ABD kongresinde yaptığı konuşma ise, batıda tüketicilerin korunması konusunda bir dönüm noktası oluşturmuş ve bugün kabul edilen şekliyle tüketici hakları ilk olarak ortaya konulmuştur.⁵³

Avrupa Topluluğunun tüketiciler konusundaki politikasının başlangıç noktası, 19-21 Ekim 1972 tarihinde yapılan Paris Zirvesidir. Zirvede alınan karara dayanılarak 1975 yılında Konsey tarafından “Tüketicilerin Korunması ve Bilgilendirilmesi Politikası İçin Avrupa Topluluğu'nun Hazırlık Niteliğindeki Programı” kabul edilmiştir.⁵⁴

Türkiye’de 1970 tarihine kadar tüketicinin korunması açısından ne bilimsel alanda ne de uygulamada önemli bir gelişme sağlanamamakla beraber, 1928 tarihli İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu, 1930 tarihli Umumi Hıfzı Sıhha ve Belediyeler Kanunu, 1930 tarihli Ticarete Tağşişin Men’i Kanunu, 1931 tarihli Ölçü ve Ayarlar Kanunu, 1936 tarihli Endüstriyel Mamulatin Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tesbiti Hakkında Kanun, 1938 Tarihli Pazarlıksız Satış Mecburiyetine Dair Kanun ve 1960 tarihli Türk Standartları Enstitüsünün Kuruluşuna Dair Kanun⁵⁵ çıkarılmış ancak bu kanunlar genel olarak kamu düzeninin korunması amacıyla yönelik olmuştur. Ülkemizde, tüketicinin korunması çalışmaları özellikle Sanayi ve Ticaret

⁵⁰ Göle, 1983:9-10.

⁵¹ Tiryaki, 2007:22-23.

⁵² Tokol, 1976:14; Aslan, 2006:38.

⁵³ Göle, 1983:15, 23-24; Aslan, 2006:38-39.

⁵⁴ DPT, 1995:20.

⁵⁵ Göle, 1983:28; Aslan, 2006:59.

Bakanlığı'na bağlı olarak Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla hız kazanmıştır. Tüketicinin korunması hakkında ilk olarak 8 Eylül 1995 tarihinde 4077 sayılı kanun yürürlüğe girmiş daha sonrada yürürlükten kaldırılarak yerine 28/11/2013 tarih ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2.İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN TÜKETİCİNİN KORUNMASI

İslâm hukuk tarihinde tüketicilerin korunması hareketi Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla başlamış sonraki zamanlarda da devam ettirilmiştir. İslâm Hukuku'nda, Kâsânî'nin, "müşteriyi hıyanetten korumak meşruttur"⁵⁶ sözüyle ifade edildiği üzere tüketicinin korunması zorunluluk arz etmektedir. Zira ekonomik hayatta da hak ve adaletin tesis edilmesi ve insanların zarara sokulmaması,⁵⁷ İslâm'ın en temel prensiplerindendir.

İslâm Hukukunda, tüketicinin korunmasının öncelikle ahlakî ve iktisadî temelleri oluşturulmuş sonra da hisbe teşkilatı gibi uygulamalarla kontrol mekanizması geliştirilmiştir.

2.1.TÜKETİCİNİN KORUNMASINI SAĞLAYAN AHLAKÎ İLKELER

İslâm'da en fazla ahlaka vurgu yapılan alanlardan biri ticaret hayatıdır. Ticaret, kişisel çıkarların fazlaca gözetildiği, dolayısıyla çıkar çatışmasının, istismarın, haksızlığın ortaya çıkabileceği bir alandır. Bu itibarla Müslümanlar arasında "ticaret ahlakı" adeta tek bir kavram gibi kullanılmaya başlamıştır.⁵⁸ Bu açıdan en etkili korunma yöntemi olan adalet, doğruluk, kanaat, merhamet ve saygı gibi ahlakî ilkelerin ticarî hayatta oturtulması gerekmektedir.

2.1.1.Adalet

Adalet, fert ve toplum hayatının en önemli huzur ve güven kaynağıdır. Bu sebeple adaletin tesisi hukukun temel gayeleri arasındadır.⁵⁹ Adalet ilkesinin tesisi bağlamında Kur'an'da özellikle ölçü ve tartıda hile ve haksızlık⁶⁰ kınanıp, adalet emredilerek⁶¹ batıl ve haksız yollardan kazanç elde etmek ve bu yerlere yapılan harcamalar yasaklanmıştır.⁶² Adalet ilkesine aykırı olması açısından

⁵⁶ Kâsânî, 1974:V/366.

⁵⁷ Mecelle, md. 19; İbn Mâce, "Ahkâm", 17, 40, İbn Mâce, "Ticaret", 43.

⁵⁸ Erturhan, 2010:XVI/219.

⁵⁹ Nisâ, 4/135; Mâide, 5/8.

⁶⁰ Mutaffifin, 83/1-3.

⁶¹ Hûd, 11/84; Hûd, 11/85.

⁶² Bakara, 2/188; Nisâ, 4/29

ticarî işlemlerde riba, ölçü ve tartıda haksızlık, hile ve aldatmak, fâhiş fiyat, ikrah, tekelcilik ve ihtikâr yasaklanmıştır.⁶³

2.1.2.Doğruluk

Hiz. Peygamber, doğru ve güvenilir bir tâcirin ahirette peygamber ve şehitlerle beraber olacağını ifade etmiştir.⁶⁴ Hiz. Peygamber'in bu sözü genelde doğruluğun özelde ticari hayatta doğru ve dürüstlüğün önemli olduğunu göstermeye kâfidir. Yine bir hadislerinde Hiz. Peygamber, doğru ve dürüstler dışında bütün tacirlerin kıyamet günü fâcir olarak haşredileceklerini beyan etmiştir.⁶⁵ Ticari hayatta doğruluk esas olunca bu ilkeye aykırılık teşkil edecek her türlü tasarruf, yalan beyan,⁶⁶ aldatma⁶⁷ ve kusurun gizlenmesi⁶⁸ şiddetle reddedilerek ticarî işlemlerde gerek fiilî gerekse sözlü olsun doğruluk ilkesiyle bağdaşmayan neceş, yalan yere yemin, abartılı reklam ve propagandalar yasaklanmıştır.⁶⁹

2.1.3.Kanaat

İslâm ahlakında kanaat, kişinin sahip olduğu rızık, nimet ve diğer imkânlarla rıza göstererek başkasının elindekilere göz dikmekten, hırstan, aç gözlülükten ve haksızlığa yeltenmekten sakınma erdemidir. Kanaat aynı zamanda islâm ticaret hukukunu şekillendiren esaslı ahlakî ilkelerden biridir. Kanaatin zıddı olan hırs ise doymak bilmeyen bir açlık ve doyumsuzluğu, taşkın ve ardı arkası gelmeyen arzuyu ifade etmektedir.⁷⁰ Dengesi kurulamayan hırs çok büyük bireysel ve toplumsal zararlara neden olabilmektedir. Bu sebeple ticarete yasaklanan hile, gabn-i fâhiş, tağrîr, neceş, ihtikâr ve haksız rekabet kanaatten yoksunluğun veya açgözlülüğün açık örneklerindedir.⁷¹

2.1.4.Merhamet

Allah Rahmân ve Rahîmdir.⁷² Hiz. Muhammed de âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.⁷³ Şefkat ve merhamet bu öğretiyeye inanan bir mü'minin en temel

⁶³ Tabakoğlu, 2010:XVI/19; Erturhan, 2010:XVI/220.

⁶⁴ İbn Mâce, "Ticaret", 1; Tirmizî, "Buyu", 4.

⁶⁵ İbn Mâce, "Ticaret", 3; Tirmizî, "Buyu", 4.

⁶⁶ Ahzâb, 33/24.

⁶⁷ Müslim, "İmân", 164; İbn Mâce, "Ticaret", 36; Ebû Dâvûd, "Büyü", 50; Tirmizî, "Büyü", 72; Ahmed b. Hanbel, II/50.

⁶⁸ Tirmizî, "Büyü", 26.

⁶⁹ Erturhan, 2010:XVI/230.

⁷⁰ Meâric, 70/19.

⁷¹ Erturhan, 2010:XVI/237.

⁷² En'âm, 6/54; Fussilet, 41/2

⁷³ Enbiyâ, 21/107.

özelliklerindedir. Bu açıdan ticarete akit yapan taraflardan biri alışverişin pişmanlık duyması ve bu akdi bozmak istemesi halinde diğer tarafın bu isteği kabul etmesi İslâm'ın teşvik ettiği şefkat, merhamet ve kolaylaştırma kapsamında mendup bir işlemdir. Çünkü pişmanlık duyan ve bu ticari akitten dönmek isteyen kimsenin sıkıntıda olduğu, bu akdin ona bir yarar sağlamayacağı açıktır. Bu açıdan ikâle, üstün ahlak sahibi bir kişi tarafından gerçekleştirilen ve tüketiciyi koruyan bir davranış olmuştur.⁷⁴

2.1.5.Saygı

Üretici ve tüketicilerin birbirlerinin hukukuna saygı gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sebeple ticarete satım üzerine satım, pazarlık üzerine pazarlık yapmak, satıcıların pazara girmeden yolda karşılanması, şehirlinin köylü adına satış yapması gibi hususlar kişinin ticaret hak ve hürriyetine yönelik saygısızlık içeren ve nasslarla yasaklanan ahlakî olmayan davranışlardır.⁷⁵

2.1.6.İtidal

İslâm dini her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da, “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın”⁷⁶, “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır”⁷⁷, “Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner”⁷⁸ ayetleriyle itidalli davranılmasını aşırılıklardan kaçınılmasını ve orta yolun izlenmesini emrederek dünya nimetlerinden dengeli bir şekilde faydalanılmasını ancak ölçünün kaçırılmamasını istemektedir.

Kur'an, insanları harcama konusunda iktisatlı davranmaya⁷⁹ çağırıp tüketimde dengeli⁸⁰ olunmasını istemektedir. Bu nedenle tüketici öncelikle zorunlu ihtiyaçları (zaruriyyât), sonra hayatı kolaylaştıran ihtiyaçları (haciyyât), son olarak da hayata estetik katan ihtiyaçları (tahsiniyyât)⁸¹ karşılamalıdır.

⁷⁴ Erturhan, 2010:XVI/240-241.

⁷⁵ Erturhan, 2010:XVI/242.

⁷⁶ İsrâ, 17/29.

⁷⁷ Furkan, 25/67.

⁷⁸ Tâhâ, 20/81.

⁷⁹ Furkân, 25/67.

⁸⁰ Akar, 2000:88.

⁸¹ Gazzâlî, 1994:I/333; Şâtıbî, 1990:II/710; İbn Haldun, 1989:II/875; Hallâf, 1973:345; İbn Âşûr, 1996:139.

Elmalı, bunların dışındaki faydasız, zararlı, gayri meşru cihetlere yapılan sarfiyatın israf olduğunu⁸² belirtmektedir.

2.2.TÜKETİCİNİN PAZAR AŞAMASI ÖNCESİNDE KORUNMASI

Toplumda genellikle tüketicilerin pazar aşamasında zarara uğratıldığı kanısı hâkimdir. Ancak tüketicilerin yalnızca pazar aşamasında korunması yeterli değildir. Bu sebeple tüketicinin korunması sürecinin ilk olarak üretim aşamasında başlaması gerekmektedir.⁸³

2.2.1.Tüketicinin Bilinçlendirilmesi

İslâm'ın ilk dönemlerinde insanlar alış-veriş hükümlerini ve adabını, helal ve haramını öğrenmeden alış-veriş yapmazlardı. Zira bu tür hükümlerin öğrenilmesi farz-ı kifayedir.⁸⁴ Bu bağlamda tüccarlar için Hz. Ömer'in "Dinde yeterli bilgisi olmayan çarşımıza girmesin. Ya da alış veriş ve faiz hakkında bilgisi yeterli olmayan çarşımıza girmesin"⁸⁵ dediği rivayet edilmiştir. Muhtesib de bir meslek dalında çalışanların yeterli derecede ticaretle ilgili ahkâmı bilip bilmediğini sorardı. Yeterli cevap alamazsa ticaretine izin vermezdi.⁸⁶ Görüldüğü gibi tüketicinin korunmasında yalnızca tüketicinin bilgilendirilmesi yetmemekte, satıcının da bilgili olması gerekmektedir.

Batı dünyasında tüketicinin bilgilendirilmesinin odak noktasını "mukayeseli ürün testleri" oluşturmaktadır. Yani bir malın piyasada satılan bütün markalarının, bütün özelliklerinin laboratuvar ve çeşitli dayanıklılık deneyleri ile incelenmesi ve elde edilen bilgilerin mukayeseli bir şekilde yayınlanmasıdır. Bu tür testlerin yapıldığı ülkelerde tüketiciler, ürünün şöhretini, markasını değil, kalitesini satın alabiliyor.⁸⁷

2.2.2.Üretimde Kalite

Kaliteli mal ve hizmet üretimi İslâm'ın emirlerindedir. Zira Allah her şeyi en güzel bir şekilde yapmayı emretmektedir.⁸⁸ Kur'an, Allah'ın sanatının iki ayrı özelliğine vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri "sağlamlık (itkan)"⁸⁹,

⁸² Yazır, 1992:VI/87.

⁸³ Yeniçeri, 1996:121.

⁸⁴ Mısıri, 1993:138.

⁸⁵ Tirmizi, "Vitr", 21.

⁸⁶ Şeyzerî, 1936:61-63; İbnü'l-Uhuvve, 1937:131-134.

⁸⁷ Karaalioğlu, 1995:49.

⁸⁸ Yunus, 10/26; Hamidullah, 1990:II/742.

⁸⁹ Neml, 27/88.

öteki de “güzellik (ihsan)”⁹⁰dır. Böylece Kur’an, üretimde sağlamlık ve estetiği insanın önüne bir esas ve tutunulması gereken bir ilke olarak koymaktadır.⁹¹ Hz. Peygamber de bir hadisinde, “Birisini bir iş yaptığı zaman Allah bunun sağlam ve yüksek vasıfta olmasından hoşlanır”⁹² buyurarak, Allah’ın sanatıyla ilgili sağlamlık ve güzellik unsurlarını genel anlamıyla insanların her türlü ibadet, iş ve sanatlarına aktarılmasını istemiştir.⁹³

Hz. Peygamber’in, çarşı ve pazar denetimlerinde kalite kontrolünün sağlandığı da bilinmektedir.⁹⁴ Zira hadislerde satılacak hayvanın sütünü memelerinde bırakarak yüksek verimliymiş gibi gösterilerek satılması,⁹⁵ yasaklanmıştır. Hisbe memurları da halkı ilgilendiren işlerde, şikâyet olsun olmasın, bir işin âdi ve bozuk yapılmasına el koymuşlardır.⁹⁶ Hisbe müessesesi meslek dallarına göre bir takım kalite kuralları ortaya koymuş ve denetimini yapmıştır.⁹⁷ Ahi Birliklerinde de, kaliteli mal üretmek ve böylece tüketiciyi korumak amacı ile belirli malların imalatında, mamullerin cinslerine göre hammaddelerin cinsi, gremajı ve üretimde kullanılacak tekniğe kadar pek çok husus bir tüzük halinde belirlenmiştir.⁹⁸

2.2.3.Standardizasyon

Günümüzde standardizasyon, sağladığı bir çok yararlarından dolayı, tüketicilerin korunması yolunda yapılan çalışmaların hareket noktasını oluşturmaktadır. "Standardizasyon", bir iş yapmanın ahlaki temelini teşkil etmektedir.⁹⁹ Hz. Peygamber, piyasada mevcut olan birbirinden farklı ölçek ve tartılar arasında birliğin temini için bir standart belirleyip, “Ölçek Medine'nin ölçeği, tartı ise Mekke'nin tartısıdır”¹⁰⁰ buyurarak standardizasyonun gereğine dikkat çekmiş, “Sattığın zaman ölçerek sat, aldığın zaman da ölçerek al”,¹⁰¹ “Yiyeceklerinizi ölçünüz ki sizin için bereketli olsun”¹⁰² hadisleriyle de standardizasyonun alış-verişte haksızlıklara mani olacağına işaret etmiştir.

⁹⁰ Secde, 32/7.

⁹¹ Yeniçeri, 1996:123-126.

⁹² İbn Sa’d, t.y.:VIII/156.

⁹³ Yeniçeri, 1996:126.

⁹⁴ İbn Ebû Şeybe, 1995:IV/321; Münzirî, 1979:II/572; Yeniçeri, 1980:270-385.

⁹⁵ Buhârî, “Büyü”, 64; Müslim, “Büyü”, 11, 23, 26, 28; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 46; Tirmîzî, “Büyü”, 29; Nesâî, “Büyü”, 14, 16

⁹⁶ Kavakçı, 1975:33-34; Yeniçeri, 1980:270.

⁹⁷ Şeyzerî, 1936:84; İbnü’l-Uhuvve, 1937:30-159.

⁹⁸ Kuzgun, 1988:12.

⁹⁹ Çınar, 1981:26.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Büyü”, 8; Nesâî, “Zekât”, 4-1; “Büyü”, 54.

¹⁰¹ Buhârî, “Büyü”, 51.

¹⁰² Buhârî, “Büyü”, 52; İbn Mâce, “Ticâret”, 39.

Böylece Asr-ı Saadet döneminde ölçü, tartı ve paralarla ilgili düzenlemeler standardizasyona dönük ilk örneklerden olmuştur.

İslâm hukuk tarihinde, standardizasyon ve kaliteye tarih boyunca büyük önem verilmiştir. Özellikle hisbe teşkilatı, standart ve kalite kontrol açısından en etkin bir kurum olmuştur. Öte yandan Osmanlı Devleti döneminde “Bursa, Edirne, Sivas, Konya, Diyarbakır, Çankırı, Aydın, Mardin, Karahisar, Musul, Rize, Amasya, İçel, Arapkir, Karaman ve emsali yerlerin” mahalli özelliklerine ve üretim çeşitlerine göre standart kurallar konulmuş ve ciddi şekilde uygulanmıştır. Bunlardan ferman olarak en eskisi II. Bayazıt’ın yürürlüğe koyduğu 907/1502 tarihinde *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*’dır.¹⁰³ Bu ferman, standardın bugünkü anlamında kavrandığını gösteren yazılı en eski belge olarak Dünya tarihine geçmiştir. Bu belgede kalite, boyut, ambalaj gibi konularda standartlar tespit edilmiş, narh ve ceza hükümlerine yer verilmiştir.¹⁰⁴ Kanun metnine konulmuş olan hükümler, devrin bir nev’i standart kanunu niteliğindedir.¹⁰⁵

Osmanlılarda 13. yüzyılda standardlaşma ve kalite kontrol ile ilgili olarak Ahi Birliklerinin teşkilatlı çalışmaları olmuştur. İmalatın standartların altına düşmesi, sahte mal imal ederek hakiki mal gibi piyasaya sokulması vb. hususlar Ahilikte tepki ile karşılanıyor, bu gibi halleri tespit edilenlerin esnafıktan çıkarılması ve ticaretten men edilmesine kadar gidiliyordu.¹⁰⁶ Ayrıca Osmanlılarda, üretimdeki yolsuzlukları önlemek ve tüketicileri korumak için “Mizan” adı verilen bir örgüt kurulmuş ve bu örgüt aracılığı ile malların standartlarına uygunluk denetimleri de yapılmıştır.¹⁰⁷

2.2.4.Akdin Kuruluşunda Tüketicinin Korunması

Tüketicilerin korunması açısından akidlerde esas olan, tarafların sözleşme konusu husus üzerinde serbestçe müzakere etmeleri ve hükümlerini oluşturmalarıdır. Ancak yeni üretim ve pazarlama tekniklerinin ortaya çıkması sonucu, tarafların sözleşme şartları konusunda müzakereye girişmeleri bazen mümkün olamamaktadır. Üretici veya satıcılar mal dolaşımı ve hizmet sunumunda değişen koşullara uyum sağlamak amacıyla, çok sayıda sözleşme için kullanılmak üzere sözleşmenin içeriğini oluşturacak kayıtları önceden hazırlanmaktadır. Böylece genel işlem koşulları denilen matbu sözleşme kayıtları hazırlanmış ve standart sözleşme denilen sözleşme modeli ortaya

¹⁰³ Berkün, 1975:50; Güler, 1986:75-76.

¹⁰⁴ TSE, 1998:1.

¹⁰⁵ Güler, 1986:76.

¹⁰⁶ Kuzgun, 1988:12; Karacan, 1996:36.

¹⁰⁷ Berkün, 1975:53-54.

çıkıştır. Bu sözleşme modeliyle beraber tüketiciler, girişimciler tarafından adeta kendilerine dayatılan sözleşme koşullarını kabul etmek durumunda kalmaktadırlar.¹⁰⁸ İslâm hukukçuları da, akidlerde insanların aldanma ve zararlardan korunabilmeleri ve tasarruflarını özgür iradeleri ile yapabilmeleri için akid sırasında bir takım hususlara uyulmasının gerekliliği üzerinde önemle durmaktadırlar.

Tüketicilerin zarara uğramaması için öncelikle, akidde taraf olan şahısların hukukî ehliyete sahip olmaları ve tarafların rızalarını zedeleyecek bozuklukların bulunmaması gereklidir.¹⁰⁹ İkinci olarak, tarafların iradesi açık ve kesin olmalıdır. Aksi halde irade beyanları geçersizdir. Üçüncü olarak, akde konu olan şeyin mevcut, teslimi mümkün, hukuken muteber, belirlenmiş (muayyen) ve bilinebilir, akde konu olmaya elverişli, satanın mülkiyet ve yetkisi dâhilinde olması gerekmektedir.¹¹⁰

İslâm hukukçularına göre, akdin geçersiz (fasit) olmaması için akid esnasında *ikrah, hezl, garar ve zarar, cehalet, gabn ve tağrir, galat, hile, haksız şart (fasid şart) ve faiz* gibi durumların bulunmaması gerekir.¹¹¹ Akid esnasında bu durumların bulunması tüketicinin açıkça zarara uğramasına yol açacaktır ki tüketicinin korunması açısından akidde bu durumlardan uzak durulması son derece önemlidir.

2.3. TÜKETİCİNİN PAZAR AŞAMASINDA KORUNMASI

Tüketicilerin korunmasında en önde gelen hususlardan biri hiç şüphesiz adil bir piyasa düzeni oluşturmaktır. Zira serbest rekabetin temin edilmediği, çarşı ve pazarların denetlenmediği, ölçü ve tartıların kontrolünün sağlanmadığı, tekelleşme ve spekülasyonların önüne geçilemeyen bir piyasada tüketicilerin korunması mümkün değildir. Hz. Peygamber Medinede öncelikle, serbest rekabetin adil bir piyasa düzeninin oluşturulmasını sağlamak için “Medine Pazarı” ismiyle anlacak ayrı bir pazar yeri kurduğunu.¹¹²

2.3.1. Ölçü-Tartı Alet ve Birimlerinin Kontrolü

İslâm Hukuku'nun tüketicinin hak ve menfaatlerinin korunmasında önemle üzerinde durduğu konulardan biri ölçü-tartı ve kontrolüdür. Tüketici,

¹⁰⁸ Çınar, 2009:10-11.

¹⁰⁹ Karaman, DİA, 1989:II/253; Bardakoğlu, DİA, 1992:VI/14.

¹¹⁰ Zühaylî, 1989:IV/172-181; Bardakoğlu, DİA, 1992:VI/14-17; Çeker, 2006:69-74; Karaman, 1991:II/173-175

¹¹¹ Senhürî, 1998:IV/126; Çeker, 2006:100-106; Cin-Akgündüz, 1989:II/184; Apaydın, DİA, 1995:XII/417

¹¹² İbn Mâce, “Ticaret”, 40; Belâzurî, 1932:28.

satın aldığı malların belli kriterlerle ve tam olarak kendisine teslimini isteme hakkına sahiptir, vaki olan herhangi bir eksiklik, onun hukukuna tecavüz sayılır. Bu bakımdan İslâm tarihi boyunca bu konu üzerinde titizlikle durulmuştur.

Ticaretteki en önemli hususlardan birisi, “ölçü ve tartı” meselesidir. Kur'ân bu konuda; “Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın”¹¹³, “Ölçüyü ve tartıyı adalette tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin”¹¹⁴, “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar”¹¹⁵ ayetleriyle ölçü ve tartıların âdil olarak yapılması ve insanlara haksızlıkta bulunulmamasını emretmektedir. Kur'an'ın, “Doğru tartın”¹¹⁶ ve “Doğru terazilerle tartın”¹¹⁷ şeklindeki emirleri de ölçü ve tartı âletlerinin doğru olmasını öngörmektedir. Zira, “Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde ölçülerle ilgili sahtekârlıkta Medineliler'in üstüne yoktu. Bunun üzerine Allah Teâlâ “Veylün li'l-mutaffifin”i indirince ölçüyü doğru yapmaya başladılar”¹¹⁸ hadisi ölçü ve tartıya neden bu kadar önem verildiğini açıkça beyan etmektedir.¹¹⁹

Çarşı ve pazara düzenleme ve denetim getiren bir peygamber olan Hz. Şuayb yaptığı çarşı ve pazar düzenlemelerine uyulmasını istemiş ve Allah'tan aldığı buyruklar doğrultusunda halkına; her türlü ölçü ve tartıda eksiklik ve yanlışlık yapılmaması talimatını vermiştir. Bu arada o, ölçü ve tartı âletlerinin de düzgün ve ayarlı¹²⁰ olacağını söylemiştir. Böylece tartı ve ölçü âletlerinin ayar ve denetimi öngörülmüş olmaktadır.¹²¹

Ticarette haksızlıkların önüne geçilmesi için Hz. Peygamber; “Sattığın zaman ölçerek sat, aldığın zaman da ölçerek al”¹²² “Yiyeceklerinizi ölçünüz ki sizin için bereketli olsun”¹²³ “Bir yiyecek satın alan onu ölçmeden satmasın”¹²⁴ şeklindeki ifadeleriyle alışverişlerde ölçü ve tartı kullanımını teşvik etmiştir. Alışverişlerin ölçülüp tartılarak yapılmasını emreden Resûlullah, kendi

¹¹³ Hûd, 11/84.

¹¹⁴ Hûd, 11/85.

¹¹⁵ Mutaffifin, 83/1-3.

¹¹⁶ İsrâ, 17/35.

¹¹⁷ Şuarâ, 26/182.

¹¹⁸ İbn Mâce, “Ticâret”, 35.

¹¹⁹ Kallek, 1994:189.

¹²⁰ Şuarâ, 26/181-183; Hûd, 11/84-85.

¹²¹ Yeniçeri, 1996:132.

¹²² Buhârî, “Büyû”, 51.

¹²³ Buhârî, “Büyû”, 52; İbn Mâce, “Ticâret”, 39.

¹²⁴ Buhârî, “Büyû”, 51, 54, 55; Müslim, “Büyû”, 29-32, 34-36, 39, 41; İbn Mâce, “Ticâret” 37; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 65; Nesâî, “Büyû”, 55, 56, 58, 83.

muamelelerinde ölçü ve tartı kullanmayı ihmal etmemiştir. Keza alırken de satarken de müsamahalı davranmayı tavsiye eden Resûlullah, bu konuda da örnek davranışlar sergilemiştir.¹²⁵

Alışverişleri ölçerek yapmayı, doğru ölçek ve tartılar kullanmayı, ölçüp tartarken namuslu davranmayı emreden Hz. Peygamber, piyasada mevcut olan birbirinden farklı ölçek ve tartılar arasında birliğin temini için bir standart belirlemeyi de ihmal etmeyerek şu talimatı vermiştir: "Ölçek Medine'nin ölçüğü, tartı ise Mekke'nin tartısıdır."¹²⁶ Yiyecek üretim ve ticaretiyle meşgul olan Medine halkının ölçü işlerinde; piyasada farklı ağırlıkta muhtelif dirhemlerin bulunması yanında, sikkeden başka her türlü altın ve gümüş eşyanın da para gibi kullanılması nedeniyle söz konusu madenleri tartarak ödeme yapan Mekke tüccarının ise tartı işlerinde uzmanlaştığı düşünüldüğünde bu seçimin isabetlilik derecesi daha iyi anlaşılır.¹²⁷

Hulefâ-yı Râşidîn'in bu husustaki uygulamalarına gelince; bir defasında Hz. Ömer minbere çıkmış, ellerindeki müd ve kist adlı ölçekleri sallayarak bunlarda eksiklik yapanlara, yani ölçü ile tartılarda hileye sapanlara beddua etmiş,¹²⁸ müdlerindeki eksiklik nedeniyle Yemenli tüccardan alışveriş yapılmasını menetmiş, bu yasağı çiğneyen bir kölesini de kamçısıyla döverek cezalandırmıştır.¹²⁹ Bir rivayete göre de ölçü-tartıda sahtekârlık yaptıkları gerekçesiyle acemlerin¹³⁰ Medine pazarlarında satış yapmalarını yasaklamış ve bunların ticaretten menedilmelerini sağlayacak zabıtalara (haris/hurres) görevlendirmiştir.¹³¹

Hz. Osman da özellikle Medine pazarlarındaki ölçü-tartı âlet ve birimlerini denetlemesi için el-Hâris b. el-Hakem'i görevlendirmiştir.¹³² Hz. Ali'nin pazar denetimlerinde tüccara yönelttiği uyarılarda ölçü ve tartının doğru yapılmasını istediği¹³³ ve satıcılara tartılarını ağır bastırmalarını tavsiye ettiği belirtilmiştir.¹³⁴ Ayrıca Mısır valiliğine tayin ettiği Eşter'e verdiği talimat

¹²⁵ Buhârî, "Büyü", 34; Müslim, "Musâkat", 109-115; İbn Mâce, "Ticâret", 34; Ebû Dâvûd, "Büyü", 7; Tirmîzî, "Büyü", 66; Libâs, 12; Nesâî, "Büyü", 53-54.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, "Büyü", 8; Nesâî, "Zekât", 4-1; "Büyü", 54.

¹²⁷ Kallek, 1994:190.

¹²⁸ Ebû Ubeyd, 1981:231; Belâzurî, 1932:147.

¹²⁹ İbn Şebbe, 1973:II/751.

¹³⁰ Bu acemlerin Yemen'deki Ebnâlar (Arap-Fars melezleri) olması muhtemeldir.(Kallek, 1994:190)

¹³¹ İbn Rüşd el-Cedd, 1988:III/7; 1984:IX/363; Kettânî, 1990:II/ 258.

¹³² Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:III/82, 91; Kallek, 1994:191.

¹³³ İbn Sa'd, t.y.:III/28; Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:II/367-368; III/212-212; İbn Manzûr, 1987:XVIII/61.

¹³⁴ Serahsî, 1983:XXX/248.

arasında alış verişlerin doğru ölçü ve tartılarla yapılmasına dikkat etmesi kaydı bulunmaktadır.¹³⁵ Saîd b. Müseyyib'in "ölçü ve tartılara riayet edilen bir yere gelindiğinde orada uzun zaman kalınabileceği, ölçü ve tartıların noksan bırakıldığı yerlerde ise uzun zaman kalmamak gerektiği tavsiyesinde bulunduğu da İmam Mâlik tarafından nakledilmektedir.¹³⁶

Osmanlı Dönemi İhtisab Kanunları muhtesibe ölçü ve tartıların kontrol edilmesi, ayarlanmış âletlerin kullanılması, hile yapılmasına engel olunması ve eksik ölçüp tartanlara ve eksik dirhem kullananlara çeşitli mâli cezalar verilmesi görevini yüklemiştir.¹³⁷ Osmanlı Dönemi Şer'iyeye Sicilleri, yapılan kontroller sırasında gramaj eksikliği tespit edilen mallara ve sahiplerine ilişkin olarak tutulmuş kayıtları da ihtiva etmektedir.¹³⁸

Osmanlı İhtisab Kanunnâmelerinde, ölçü-tartı kontrollerinden kadı'nın sorumlu olduğu, onun marifetiyle görevin ifasının muhtesibe verildiği belirtilerek ondan bütün esnaf ve sanatkâr ile yenilecek, içilecek, giyilecek eşya ve hubûbâtın muhtesib tarafından denetlenip, ölçü tartı âletlerinin kullanımının gözlenerek, âletlerin damgalı olması, kıyyelerinin farklı olmaması, gerek ölçü-tartı âletlerinde gerekse ölçülüp tartılan eşyada bir eksiklik bulunmaması, terazi gözlerinin denkliliğinin sağlanması istenmekte ve kanuna aykırı iş yapanların cezalandırılması gereğine değinilmektedir. Cezanın bazı maddelerde akçe alınmak şeklinde mâlî ceza olabileceği gibi, önceden belirtilmemiş, duruma uygun başka bir tazir cezasının da¹³⁹ mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Ölçme ve tartmanın doğruluğu ve güvenilirliği ölçü ve tartı aletlerinin ayarlanması (kalibre edilmesi) ve doğru kullanımıyla yakından ilgilidir. Bu da her yer ve zamanda standart ölçü ve tartıların bulunmasını, ayarlanmasını ve kontrol edilmesini gerekli kılar. Ülkemizdeki uygulamada 1285/1869 tarihli Meşâhât Evzan ve Ekyâli Cedîde'ye dair kanun çıkarılarak belediye görevlilerince kontrollerin yapılarak alıcı ve satıcıların hukukunun korunması ve piyasa düzeninin sağlanmasına çalışılmıştır. 1931 tarihinde 1782 sayılı Ölçüler ve Tartılar Bürosuna üye olan ülkemizde, bugün metroloji çalışmaları Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulmuş bulunan Ölçüler Kanunu 23. md. gereğince Uluslararası Ölçüler ve Kalite Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.¹⁴⁰

¹³⁵ Şerif er-Radî, 1387:438; Nuveyrî, 1975:VI/27.

¹³⁶ Süyûtî, t.y.:519.

¹³⁷ Mâverdî, 1994:219.

¹³⁸ Şer'iyeye Sicilleri, II/177-178.

¹³⁹ Ergin,1995:I/378-401.

¹⁴⁰ Uysal, 1992:4-7.

2.3.2.Serbest Rekabetin Temini ve Haksız Rekabetin Önlenmesi

İslâm'da iktisadi faaliyette bulunmak yani her teşebbüs, bir hak olarak tanınmış, hatta teşvik ve yerine göre emredilmiştir.¹⁴¹ Kur'an'ın "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka"¹⁴² ayetinde olduğu gibi her türlü akid ve sözleşmelerde bir yandan "hukukîlik" öngörülürken öte yandan bunlarda "karşılıklı rıza" ilkesine uyum öngörülmüştür. Bunlardan "karşılıklı rıza" ilkesi serbest piyasayı öngörmüş olmaktadır. Hz. Peygamber'in uygulamalarında da serbest piyasanın esas alındığı fakat başıboş bir piyasaya da izin verilmediği açıkça görülebilmektedir.¹⁴³

Hz. Peygamber'in, "Hiç bir şehirli hiç bir köylü adına satış yapmasın. İnsanları alış-verişlerinde serbest bırakın. Allah insanları birbirlerinden rızıklandırır"¹⁴⁴ hadisi İslâm'da serbest rekabet hakkının varlığını ve gerekliliğini belirtmektedir. Buna göre, İslâm'da serbest rekabet esası cârî olup, ekonominin tabii seyrine bırakılması ve devletin tabii seyrini sürdüren iktisadî yapıya müdahale etmemesi esastır.¹⁴⁵

Ayrıca, "kimseye zarar verilmeyeceği ve iyi niyetle davranılacağı esaslarına aykırı, zarar verici hareketlerle iktisadi faaliyetler serbestisinin suistimali" şeklinde tanımlayabileceğimiz haksız rekabet, tüketicilerin zarara uğramasına neden olduğundan İslâm'da men edilmiştir. Bu hükümden açıkça anlaşılabilir ki iktisadî faaliyet hürriyeti ve rekabet hakkı kullanılırken başkasına zarar vermek yasak olduğu gibi, zarara zararlı mukabelede bulunmak da yasaktır. Zarar ve zarara zararlı mukabele yasaklanınca, zararın devletin ilgili kurumları tarafından meşru bir yolla giderilmesi kaçınılmaz olur. Şu halde haksız rekabeti engelleyecek tedbirleri almak, vukuunda izâle etmek ve icab-ı halinde gerekli cezaları vermek devletin ilgili kurumlarının sorumluluğunda olmaktadır.¹⁴⁶

İslâm Hukuku açısından, ticari sahadaki kötüleme, hakikate aykırı malumat verme, aldatici reklam, sırrı ifşa, satıcıları pazara girmeden karşılama, müşteri kızıştırma, pazarlık üstüne pazarlık yapma, şehirlinin köylü adına satış yapması, gerçeğe aykırı belge vermesi, iş hayatı şartlarına uymama haksız

¹⁴¹ Akşit, 2004:21.

¹⁴² Nisâ, 4/29.

¹⁴³ Yeniçeri, 1996:131.

¹⁴⁴ Buhârî, "Buyu", 69-71; Müslim, "Büyü", 20; İbn Mâce, "Ticâret", 15; Ebû Dâvûd, "Büyü", 45; Tirmizî, "Büyü", 13; Nesâî, "Büyü", 17.

¹⁴⁵ Akşit, 2004:26; Kallek, 1994:185.

¹⁴⁶ Akşit, 2004:30-32; Kallek, 1994:186.

rekabet sayılmış ve yasaklanmıştır.¹⁴⁷ Hz. Peygamber döneminde haksız rekabet sayılabilecek karaborsacılık, kabz'dan önce satış, kalite kontrol, ölçü ve tartılar gibi bazı hususlarla mücadele edildiği görülmektedir.¹⁴⁸

İslâm Hukuku, Hz. Peygamber'in Medine'de bir pazar yeri kurdurması ile başlayan süreçte iktisadî hayatta tekelleşmelere, piyasaya tahakküm etmeye karşı çıkmış, pazardan kimse için önceden boş yer ayırılmamasını, erken gelenin istediği yere yerleşmesini, gümrük vergisi alınmamasını,¹⁴⁹ normal koşullarda piyasa fiyatlarına müdahale edilmemesini istemesi ve karaborsacılığı, fiyat kısıtırmayı, dışarıdan mal getirenleri pazara ulaşmadan karşılamayı, sonuçlanmamış alım-satım ve pazarlıklara müdahale etmeyi, şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamış olması gibi önlemlerle serbest pazar ekonomisini hedeflemiştir.¹⁵⁰

Nitekim, Hz. Ali Mısır Valisine gönderdiği mektubunda, alım-satımlara tahakküm edenlere fırsat verilmemesini ister,¹⁵¹ İbn Kayyım el-Cevziyye de tekelleşmelere engel olmanın hisbe görevleri arasında olduğuna değinir.¹⁵² Böylece, haksız rekabetin olmadığı, tekellerin bulunmadığı bir piyasanın tüketicilerin yararına olacağı anlaşılmaktadır.

2.3.3.Çarşı ve Pazarların Denetlenmesi

Tüketicilerin korunmasında, çarşı ve pazarların denetlenmesi çok önemli bir yer tutmaktadır. İslâm tarihinde bunun sayısız örneklerini bulmak mümkündür. Çarşı ve pazar düzenlenmez ve buralara belli bir ahlaki ve hukukî kurallar yerleştirilmezse bu piyasada pek çok insanın mağdur olması kaçınılmaz olur. Bu sebeple iktisadi hayat ve bunun en çok yansıdığı çarşı ve pazarlar da idari ve hukukî düzenlemelere tabi tutulması gerekmektedir.

Hz. Peygamber sık sık pazar kontrollerine çıkmış ve gayri meşru davranışlarda bulunanlara anında müdahale ederek gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunmuştur.¹⁵³ Hz. Peygamber çarşı pazar denetimlerinin birisinde: “bir buğday satıcısının yanına geldi ve elini buğday yığınının içine daldırduğunda bir ıslaklık hissetti. Durumu sorduğunda, satıcı, yağmurdan ıslandığını söyledi. Bunun üzerine, Resûlullah, insanların görmesi için alt kısmını niçin üste getirmediğini sordu ve “bizi aldatan bizden değildir,”

¹⁴⁷ Akşit, 2004:32-44.

¹⁴⁸ Kallek, 1994:187.

¹⁴⁹ Hamidullah, 1990:I/114; II/1074; Köksal, 1981:I/195; Akyüz, 1996:I/56, 57.

¹⁵⁰ Yeniçeri, 1996:131-134.

¹⁵¹ Şerif er-Râdî, 1387:637-640.

¹⁵² İbn Kayyım, 1961:288-289.

¹⁵³ İbnü'l-Uhuvve, 1937:36.

buyurdu.”¹⁵⁴ Hemen bütün kaynaklarda yer alan bu meşhur hadis Hz. Peygamber’in fiilî denetimlerinin en bariz misalidir.

Hulefâ-yı Râşidîn de Hz. Peygamber gibi çarşı ve pazarları bizzat denetler, her meslek ehline kendi işiyle ilgili emir ve direktifler verip gerekli uyarılarda bulunurlardı. Hz. Ömer pazarları düzenli olarak denetler, tüccara gerekli uyarılarda bulunur ve yanlış yapanları cezalandırır,¹⁵⁵ Kur'ân'dan âyetler okuyarak alıcı ve satıcıları ikaz eder, çeşitli anlaşmazlıkları hükme bağlardı.¹⁵⁶ Hatta mûtat denetimleri esnasında özellikle acemler olmak üzere tüccara: “Bizim pazarlarımızda ilgili hükümleri bilmeyenler ticaret yapamaz”¹⁵⁷ şeklinde uyarılarda bulunmaktadır.

Hz. Ali'nin de elinde bir kamçı olduğu halde mutad aralıklarla pazar denetimlerine çıktığı, tüccara gerekli uyarılarda bulunduğu,¹⁵⁸ çarşı-pazarda dolaşp, yolunu şaşırana rehberlik ettiği¹⁵⁹ ve çıktığı denetimlerde, yalan yere yemin etmekten sakınılmasını, ayrı ayrı sepetlerdeki farklı cinsten hurmaların birbirine karıştırılmamasını, bayatlamış balıkların satılmamasını emrettiği¹⁶⁰ nakledilmektedir.¹⁶¹

Çarşı ve pazarların denetlenmesi için Hz. Peygamber tarafından Saîd b. el-Âs Mekke pazarında,¹⁶² Abdullah b. Saîd b. Usayha b. el-Âs,¹⁶³ Ömer b. el-Hattâb¹⁶⁴ ile Semra bintu Nuheyki'l-Esediyye ve Şifa bintu Abdullah¹⁶⁵ gibi kadınlarında Medine pazarlarında resmi görevliler olarak görevlendirildiği belirtilmektedir. Bu denetçilerin elinde bir kırbaç taşıyıp, onunla hak edeni cezalandırdığı,¹⁶⁶ Semra'nın da çarşı pazar dolaşp denetlediği aksi davranışta bulunanları elinde taşıdığı bir kamçı ile menettiği¹⁶⁷ bildirilmektedir.¹⁶⁸

¹⁵⁴ Müslim, “İmân”, 164; İbn Mâce, “Ticâret”, 36; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 50; Tirmizi, “Büyü”, 72; Ahmed b. Hanbel, II/50.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, t.y.:III/330; İbnü'l-Cevzî, 1987:156.

¹⁵⁶ Taberî, 2007:IV/213.

¹⁵⁷ Tirmizî, Vitir, 21; Gazzâlî, 1974:II/171; İbnü'l-Uhuvve, 1937:131.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, t.y.:III/28; İbn Abdilber, 1328:III/48-49; Gazzâlî, 1975:II/210; Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:II/367-368; III/2,12-212; İbn Manzûr, 1987:XVIII/61.

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, I/345-346; Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:III/218; İbn Kesîr, 1932:VIII/5.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, t.y.:III/28; İbn Ebû Şeybe, 1995:IV/515; V/8; İbn Abdilber, 1328:III/48; Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:III/218, 220; İbn Manzûr, 1987:XVIII/61; Kettânî, 1990:II/48.

¹⁶¹ Kallek, 1994:166-167.

¹⁶² İbn Abdilber, 1328:II/8; İbn Hacer el-Askalânî, 1328:II/47; Kettânî, 1990:II/44; Hamidullah, 1990:II/959.

¹⁶³ İbnü'l-Uhuvve, 1937:36.

¹⁶⁴ Kettânî, 1990:II/45; Hamidullah, 1990:II/959.

¹⁶⁵ İbn Abdilber, 1328:IV/335; Kettânî, 1990:II/44; Hamidullah, 1990:II/935, 959.

¹⁶⁶ Kettânî, 1990:II/44-45.

¹⁶⁷ İbn Abdilber, 1328:IV/335; Kettânî, 1990:II/44; Hamidullah, 1990:II/935.

Pazarlarda kadın denetleyicilerin dahi görevlendirilmiş olması, hiç şüphesiz buralara kadınların da ürettikleri malları satmak üzere gelmeleri gerçeğine dayanmaktaydı.¹⁶⁹

Osmanlılar'da da tüketicinin korunması amacıyla pazarlama faaliyetleri oldukça etkin bir biçimde denetlenmiştir. İstanbul esnafının uyması gereken nizamlar, İstanbul Kadılığı tarafından tespit edildikten sonra, Esnaf Kethüdarları vasıtasıyla “tenbih” adı altında esnafa tebliğ edilirdi. Zaman zaman bu tenbih'ler tazelenir ve esnafın bu tenbih'lere ve nizama uyup uymadıkları, İstanbul Kadısı adına Ayak Naibi tarafından teftiş edilirdi. Esnaf nizamlarının birer suretleri de şehrin diğer üç kadılığı olan Eyüp, Galata ve Üsküdar kadıları tarafından kendi bölgelerindeki esnafa bildirilirdi.¹⁷⁰

Önceki dönemlerden beri İslâm toplumlarında, hisbe teşkilatı, Ahilik kurumu ve daha sonra lonca adıyla anılacak esnaf teşkilatı gibi esnaf örgütleri, pazar denetimi yaparak tüketiciyi koruma işlevi görmüşlerdir. Osmanlılarda çok yaygın olan esnaf örgütlerinin tüketicinin korunması açısından önemli işlevi, öz-denetim sistemi kurarak başarıyla yürütmeleri olmuştur.¹⁷¹

2.3.4. Aldatıcı Reklam Yasağı

Reklam sözlükte, bir mal veya hizmetin satışını sağlamak için çeşitli vasıtalar kullanarak yapılan duyurma işlemidir.¹⁷² İktisadî bir terim olarak: “Mal, hizmet veya marka tanıtmak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek ve ikna etmek, satışını veya kiralanmasını sağlamak ya da arttırmak amacıyla reklam veren tarafından herhangi bir mecrada yayımlanan pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurudur.”¹⁷³ Bir reklam, tamamen ya da kısmen yalan olduğunda veya yanlış ya da yanıltıcı olduğu hallerde aldatıcıdır. Yalan reklamlar yanında, aldatma eğilimi taşıyan reklamlar ile mal ve hizmetlerle ilgili önemli noktaların ihmal edildiği hallerde de, reklam aldatıcı nitelikte sayılmaktadır.¹⁷⁴

Tarih boyunca kimi üretici ve satıcılar mallarını satabilmek için aldatıcı veya abartılı tanıtımlarla malını olduğundan farklı göstererek tüketicilere pazarlama yoluna gitmektedirler. Bu durum açıkça tüketicilerin aldatılması

¹⁶⁸ Kallek, 1994:167.

¹⁶⁹ Hamidullah, 1990:II/959.

¹⁷⁰ Kılıkış, 1977:64.

¹⁷¹ Öztürk, 1981:78-79; Koray, 2000:98-99.

¹⁷² Doğan, 1990:933.

¹⁷³ Ticari Reklam Esaslarına Dair Yönetmelik, md. 4.

¹⁷⁴ Göle, 1983:60-61.

sonucunu doğurmaktadır ki, Hz. Peygamber “Bizi aldatan bizden değildir”¹⁷⁵ buyurarak aldatmanın ne denli kötü bir akıbeti olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Türkçedeki “papucu dama atılmak” deyimini de Bursa’da Ahilik teşkilatı kurallarına uymayıp standartlara aykırı hileli mal üreterek tüketicileri aldatan birinin mesleğinden men cezasıyla dükkânının kapatılması üzerine doğmuş bir deyim olarak tüketicileri aldatmanın eski geleneğimizde ne gibi sonucu olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁷⁶

İslâm’da, bir malın gerçeğinden saptırılmadan tanıtılması yasaklanmayıp, aldatmaya yönelik tanıtımlar yasaklanmıştır.¹⁷⁷ Hz. Peygamber “Kişinin malında bir kusur varsa, söylemeden satması ona helal olmaz”¹⁷⁸, “Satıcı ile alıcı meclisten ayrılana kadar muhayyerdirler. Her ikisi de dürüst olup açıklanması gereken şeyleri açıklarlarsa bu alış veriş kendilerine bereketli kılınır. Eğer yalan söyler ve açıklanması gerekenleri gizlerlerse bu alış verişin bereketi giderilir”¹⁷⁹ buyurarak malın kusurunun gizlenmesini yasaklamaktadır. Dolayısıyla müslüman tacir, malın ilanını yaparken “efradını cami ağıyarını mani” bir ilanla kusurlarını gizlememekle ve meziyetlerini açıklamakla mükelleftir.¹⁸⁰ Aksi halde malın kusurunun sabit olması halinde tüketici İslâm Hukuku’na göre muhayyerdir. Dilerse aldığı malı iade eder, dilerse kabul eder.¹⁸¹

İslâm’da yasaklanan bir yönüyle de reklama dönük hususlardan biri de yalan yere yemindir. Yalan yere yemin ticarî muamelelerde müşterileri ikna etmek için başvurulan en yaygın yöntemlerden biridir. Bu hususta Buhârî’nin bir rivayetinde; “Satıcılar müşterileri aldatıp mallarını daha yüksek fiyatla satmak için: "Vallahi bu mala senin verdiğinden fazlası verilmiştir," şeklinde yalan yere yemin ederlermiş ki bununla ilgili olarak: "Hakikat Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir bedele satanlar var ya! İşte onlar için âhirette hiç bir nasip yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, yüzlerine bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için pek acıklı bir azap vardır”¹⁸² âyeti inmiştir”¹⁸³ buyrulmuştur. Aynı şekilde, “Yemin, mala rağbeti arttırır, ancak bereketi

¹⁷⁵ Müslim, “İmân”, 164; İbn Mâce, “Ticâret”, 36; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 50; Tirmizi, “Büyû”, 72; Ahmed b. Hanbel, II/50.

¹⁷⁶ Kuzgun, 1988:12; Karacan, 1996:36.

¹⁷⁷ Kallek, 1994:191-192.

¹⁷⁸ Tirmîzî, “Büyû”, 26.

¹⁷⁹ Buhârî, “Büyû”, 19; Müslim, “Büyû” 47; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 53; Tirmîzî, “Büyû”, 26; Nesâî, “Büyû”, 8.

¹⁸⁰ Arslan, 1994:123-126.

¹⁸¹ İbn Âbidîn, 1984:V/3-6.

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/77.

¹⁸³ Buhârî, “Büyû”, 27.

giderir”¹⁸⁴ diyen Hz. Peygamber, yalan yere yemin edenler için; “Allah kıyamet gününde onlara iltifat etmez, onları temize çıkarmaz, onlar için pek acıklı bir azap vardır” buyurarak, “onlar öyle kimselerki, malını ikindiden sonra pazara çıkarır ve: “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki kesinlikle bu mala şu kadar para ödedim” der, Müşteri de onu tasdik ederek istediği fiyatı verir” diyerek, "Hakikat Allah'a olan ahitlerini ve yeminlerini az bir bedele satanlar var ya!.." âyetini okuyarak,¹⁸⁵ yalan yere yemin edenlerin ahiretteki durumlarının çok kötü olacağına dikkat çekmektedir.

2.3.5. Tekel (Monopol) Yasası

Tekel (monopol), satıcı-üretici firmanın piyasada tek olması durumunu ifade eder.¹⁸⁶ Monopol piyasası ise, tek bir firmanın veya anlaşmış firmaların (kartellerin, tröstlerin) hâkim olduğu piyasadır.¹⁸⁷ Tekeller, üretimlerinde sunî kıtlık meydana getirerek arz miktarını ve fiyatı belirleme imkânına sahip olup, kıtlık sonucu sunulan mal ve hizmetin sürekliliğinde aksaklık meydana gelmesi, fiyatların yükselmesiyle tüketiciden üreticiye rant aktarımı gibi nedenlerle tüketicie zarar vermektedir.¹⁸⁸

Tekelleşme, malı üreten ve satan kişilerin fiyatları ve ürünün kalitesini istediği gibi belirlemesi ve tüketicinin de bu ürünleri belirlenen şartlar altında almaya mecbur kalması sonucunu doğurduğundan, tüketici aleyhine bir netice doğurmaktadır. Zekat, sadaka, infak, keffaret gibi mali yükümlülükler ve sosyal yaptırımlar yükleyen, sosyal dayanışmayı kristalize eden İslâm ekonomik sisteminin monopolcu anlayışı “sedd-i zeraî” (kötülüğü önleme) ve “zarar vermek de zarar görmekte yoktur”¹⁸⁹ prensibi gereğince hoş karşılamayacağı açıktır.¹⁹⁰

Tekelleşmenin en açık örneklerini tröst, kartel ve holding gibi monopoller oluşturmaktadır. Her ne şekil ve ad altında olursa olsun bütün tekelleşmelerde, genelde toplumun özelde ise tüketicilerin zararı söz konusudur.¹⁹¹ Bu ve benzeri tekelleşmeler suretiyle piyasaya hâkim olma ve rekabet şartlarını ortadan kaldırma ve hatta daha genel bir ifadeyle bir hakkın, toplumun zarar görmesine yol açacak şekilde kullanılması hususunda İslâm Hukuku açısından İbn

¹⁸⁴ Müslim, “Musâkât”, 131-132; İbn Mâce, “Ticâret”, 30; Nesâî, “Büyû”, 5.

¹⁸⁵ İbn Mâce, “Ticâret”, 30; “Cihâd”, 42; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 60; Nesâî, “Büyû”, 6.

¹⁸⁶ İktisada Giriş, 1987:1/107, 139; Özkazanç, 1990:1/152.

¹⁸⁷ Arslan, 1994:105.

¹⁸⁸ DPT, 2000:1-3, 43.

¹⁸⁹ Mecelle, md. 19, İbn Mâce, “Ahkam”, 17.

¹⁹⁰ Arslan, 1994:106.

¹⁹¹ Şafak, 1987:110; Döndüren, 1993:290-292.

Teymiyye, bir grup tüccarın aralarında anlaşarak, bir malı piyasa fiyatından daha düşük bir fiyata satın alıp, piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyata satmak suretiyle hem alırken hem de satarken insanlara zulmederlerse, bu işten menedilmelerini ve bu gibi durumlarda, zulmün giderilmesi için fiyatların belirlenmesine devletin müdahale etmesinin gerektiğini söylemektedir.¹⁹²

Yüce Allah; “Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın”¹⁹³ ayetiyle ganimetlerin toplumun değişik kesimleri arasında paylaştırılmasını isterken aslında servetin topluma karşı tahakküm aracı olarak kullanılmasına, kartel, tröst gibi tekel oluşumlarına İslâm'ın izin vermediğini de belirtmektedir. Buna göre imkânlarından yararlanma hususunda belirli şahıslar hak sahibi olmayacak, bu imkânlar olabildiğince geniş bir çerçeveye yayılarak, kartel ve tekel oluşumunun önüne geçilmiş olacak dolayısıyla da kamu ve tüketiciler korunmuş olacaktır.

2.3.6. Karaborsa (İhtikâr) Yasağı

Türkçe adı karaborsa olan ihtikâr, lügatte biriktirmek, hapsedmek, bir şeyi fiyatı yükselsin diye bekletmek, tedavülden çekmek, karaborsacılık yapmak, tek başına tasarrufla bulunmak için malı tekeline almak¹⁹⁴ anlamlarına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak ihtikâr, insanların ihtiyaç duyduğu ticaret malını satın alarak, pahalılaşması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmektir.¹⁹⁵

Klasik dönem İslâm hukukçuları ihtikârın tanımı konusunda farklı görüşler ileri sürmekle beraber, o dönem çoğu fakih ihtikârın kapsamını gıda maddeleri ile kayıtlamışlardır. Ancak İmam Mâlik ve İmam Ebû Yusuf, ihtikârın çerçevesini geniş tutarak ihtikârı, “satılmaması halka zarar veren her türlü mal” şeklinde tarif etmişlerdir. Bunlara göre satılmaması topluma zarar verici her türlü malın satışından kaçınmak ihtikârdır.¹⁹⁶

Hz. Peygamber hadislerinde ihtikâr yapımı kınamış ve onu mel'un,¹⁹⁷ günahkâr¹⁹⁸ gibi vasıflarla beyan ederek, “Uzak yerden mal getiren tacir (calib)

¹⁹² İbn Teymiyye, 1991:XXVIII/47; 2001:39; Döndüren, 1993:293.

¹⁹³ Haşr, 59/7.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, “hkr” md.; Zebîdî, “hkr” md.

¹⁹⁵ Feyyûmî, “hkr” md.; Hammâd, 1996:148; Zühaylî, 1989:III/385; Kallek, DİA, 2000:XXI/560; 1994:132.

¹⁹⁶ Sahnûn, t.y.:X/123; Bâcî, 1332:V/15-16; Şîrâzî, 1959:I/292; Kâsânî, 1974:V/129; Merginânî, 1990:IV/428; İbn Kudâme, 1985:IV/154; Mevsilî, 1989:688; İbnü'l-Hümâm, 1316:VIII/126; Şîrbînî, 1994:II/38; İbn Âbidin, 1984:V/255, 282; Bilmen, 1985:VI/123; Senhûrî, 1998:II/79.

¹⁹⁷ İbn Mâce, “Ticaret”, 6.

¹⁹⁸ Müslim, “Müsakât”, 129; Ebû Davud, “Buyu”, 40.

rızıklandırılmış, karaborsacı ise lanetlenmiştir”¹⁹⁹, “Karaborsacı ne fena bir kuldur! Allah Teâlâ fiyatları ucuzlatırsa keyfi kaçır, yükseltirse ferahlar”²⁰⁰, “Kim müslümanlara karşı bir yiyecek maddesini stoklarsa, Allah onu cüzzam ve iflâsla cezalandırır”²⁰¹ buyurmuştur. Hz. Ömer de; “Bizim pazarımızda asla karaborsacılık yapılamaz. Bazıları ellerindeki fazla sermayeyi bizim bölgemize gelmiş rızık-ı ilâhîye yatırarak karaborsacılık yapmaya yeltenmesinler. Bununla birlikte yaz-kış demeden sırtında mal taşıyarak bize getiren câlib ise Ömer'in misafiridir. Allah'ın dilediği gibi satar, yine Allah'ın dilediği kadar da bekletir”²⁰² der.

İktisadî hayata çok ciddi olumsuz etkileri olan ihtikârın hükmü üzerinde İslâm hukukçuları hassasiyetle durmuşlardır. Hanefî âlimlerinin çoğunluğu ihtikârın tahrimen mekruh²⁰³ olduğunu söylerken, Hanefîlerden İmam Muhammed ve Kâsânî ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî âlimleri ihtikârın haram²⁰⁴ olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir.

Ayrıca Mâlikî mezhebi ve Ebu Yûsuf²⁰⁵ gibi bazı İslâm hukukçuları, karaborsacılığın yasaklanma gerekçesini esas almak suretiyle malın niteliği ya da türüne bakılmaksızın yokluk veya kıtlığı sıkıntı doğuracak her türlü ihtiyaç maddesini ihtikâr kapsamında değerlendirmişlerdir.²⁰⁶ Kapsamı geniş tutan bu görüş sahiplerine göre ihtikârı yasaklayan hadislerde gıda maddelerinden söz edilmesi, yasak kapsamını belirleme amacına yönelik olmayıp, insanların, gıda maddelerine olan ihtiyacının diğer mallara göre daha fazla olmasından ve hayatın idamesi için birinci derecede ihtiyaç mallarından olması sebebiyledir. Dolayısıyla bu durum İslâm Hukuku'nda gıda maddeleri dışında ihtikârın söz konusu olmadığı anlamına gelmemektedir.²⁰⁷ Zira Asr-ı saâdet'te iktisadî şartlar ve yaşam tarzı itibarıyla en fazla sıkıntısı çekilen ve tabiatıyla en temel ihtiyaç olan şey gıda maddeleriydi. Gıda maddeleri o dönemde çeşitli sebeplerle sık sık yokluğu ve kıtlığı ile karşı karşıya kalınması bakımından karaborsacılığa en elverişli şeylerin başında geliyordu. Bu nedenle, topluma vereceği zararın

¹⁹⁹ İbn Mâce, “Ticaret”, 6; Dârimî, “Büyü”, 12.

²⁰⁰ Beyhâkî, 1410:VII/525; Miras, 1978:VI/449.

²⁰¹ İbn Mâce, “Ticaret”, 6.

²⁰² Mâlik, “Büyü”, 56.

²⁰³ Kâsânî, 1974:V/216, 217; Merginânî, 1990:IV/428; Mevsilî, 1989:686; İbn Âbidîn, 1984:V/255; Senhûrî, 1998:II/78; Zühaylî, 1989:III/388.

²⁰⁴ Bâcî, 1332:V/16; Şîrâzî, 1959:I/292; Kâsânî, 1974:V/129, 194-195; İbn Kudâme, 1985:IV/154; Şîrbînî, 1994:II/38; Zühaylî, 1989:III/387.

²⁰⁵ Kâsânî, 1974:V/129; Mevsilî, 1989:688; Senhûrî, 1998:II/79; Zühaylî, 1989:III/387.

²⁰⁶ Kallek, DİA, 2000:XXI/562.

²⁰⁷ Şevkânî, 1357:V/221-222; Yeniçeri, 1980:263-264.

büyüklüğüne ve ehemmiyetine binaen karaborsacılık yasağı hükmü kimi zaman yiyecek maddeleriyle kayıtlı olduğu olmuştur.²⁰⁸

Karaborsacılığın, tüketiciler açısından fevkalâde zararlı olduğu açıktır. İslâm'da karaborsacılığa yalnızca dinî-ahlâkî yaptırımlar değil hukukî müeyyideler de uygulanmıştır. Nitekim karaborsacılığın yasak ve mutlaka önlenmesi gereken bir durum olduğunda İslâm hukukçuları ittifak halindedirler.²⁰⁹

2.3.7.Fiyatlar Bakımından Tüketicinin Korunması

İslâm Hukuku'nda fiyatların serbest rekabet şartları içerisinde oluşması öngörülmüş olmakla beraber piyasanın kontrolsüz bırakılması da doğru görülmemiştir. Bu sebeple tüketicilerin fiyatlar açısından korunmasına büyük önem verilmiş ve tarih boyunca bu konuda çeşitli tedbirler alınmış bulunmaktadır. Bu nedenle karşılıklı olarak hak ve menfaatlerin korunmasında serbest piyasa şartları dışında gerçekleşen aşırı fiyat artışlarının kontrolü gerekmektedir.²¹⁰

İslâm Hukuku, üretici ve tüketicilerin zarar görmemesi için malın gerçek fiyatı üzerinden işlem görmesini benimseyerek piyasanın her türlü olumsuz müdahalelerden ve kötü etkileri bulunan yapay muamelelerden arındırılmasını istemektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber sunî fiyatlandırmalara karşı çıkararak, “mal satın almak istediğimden daha düşük bir fiyat veririm, sonra almak istediğim fiyata gelinceye kadar arttırır dururum. Yine mal satmak istediğimde yüksek bir fiyat takdir ederim, sonra satmak istediğim fiyata gelinceye kadar düşürür dururum” diyen kadına Resûlullah: “Ey Kayle, öyle yapma! Ancak, bir şey satın almak istediğinde, ona, düşündüğün fiyatı ver, ister satsınlar ister satmasınlar. Yine bir şey satmak istediğinde, ona, düşündüğün fiyatı koy, ister versinler ister vermesinler,” buyurmuştur.²¹¹

Hz. Peygamber; “müslümanlar arasında geçerli olan sikkenin değeri ile bir sebep olmaksızın oynanmasını nehyetmiştir.”²¹² Bu yasaklama zaruret hali olmadıkça carî para ile oynanmaması gerektiği belirtilmektedir ki bu, günümüzde hükümetlerin çok acil olmadıkça para basmalarını da

²⁰⁸ Kallek, 1994:136.

²⁰⁹ Çalış, 2001:322.

²¹⁰ Yeniçeri, 1980:381.

²¹¹ İbn Mâce, “Ticâret”, 29.

²¹² Şevkânî, 1357:V/223.

yasaklamaktadır.²¹³ Söz konusu hadis fiyat istikrarının sağlanması ve tüketicilerin korunması açısından çok önemli bir düzenleme olmaktadır.

2.3.7.1.Serbest Fiyat Politikası

Kur'an'ın ticaretin karşılıklı rıza ile yapılmasını²¹⁴ istemesi, Hz. Peygamber'in, insanların alış-verişlerinde serbest bırakılmasını²¹⁵ tavsiye etmesi İslâm'da serbest piyasanın gerekliliğini öngörmektedir. Buna göre, İslâm'da mal ve hizmetlerin karşılığının da, serbest piyasa işleyişi içinde kendiliğinden şekillenmesi en tabii yoldur.²¹⁶

İktisadî hayatın serbest akışı içinde ve tam rekabet şartları altında piyasada fiyatlar arz ve talep ilişkisine göre teşekkül etmelidir. Bu türlü oluşun ve meydana gelen fiyatlara “piyasa fiyatları” denilir ki, en geçerli ve en tabii fiyat budur. İslâm dini piyasa fiyatını bir nevi devlet veya yetkili makam tarafından konulmuş bir fiyat gibi kabul ederek ona aykırı hareket edilmesini uygun görmemiş ancak piyasa fiyatının her türlü olumsuz etkilerden uzak tutulmasını da istemiştir.²¹⁷

İslâm Hukuku'nun temel kaynaklarında piyasa fiyatının, baskılardan, dış müdahalelerden uzak, serbest bir ortamda oluşması hedefine yönelik bir takım önlemler de bulunmaktadır. İnsanların ihtiyaç duyduğu zarurî malları ucuza kapatıp saklayarak, o malın yokluğundan yararlanmak suretiyle pahalıya satma, şehirlinin köylü adına satış yapması, pazara inmekte olan köylülerin ve dışarıdan mal getirenlerin yoluna çıkıp, onlar henüz pazara girmeden mallarının şehir girişinde kapatılması, teslim ve tesellüm gerçekleşmeden satış yapılmasının yasaklanması²¹⁸ ve yine mal fiyatlarını suni olarak yükseltecek spekülâtif müdahalelerin, alıcı olunmadığı halde bir mala yüksek fiyat vererek alışverişi kızıştırmanın, bir fiyat üzerine anlaşan iki kimsenin alışverişi üzerine fark verip arttırarak talip olunmasının yasaklanması²¹⁹ piyasada mal dolaşımının en kısa yoldan ve en uygun fiyatlarla sağlanarak tüketicinin korunması hedefine yönelik olmaktadır.

Firmaların birbirine etki veya baskı yapamayacağı tam bir serbest rekabetin geçerli olacağı bir piyasada fiyatlar, tüketici ve satıcının rıza ve

²¹³ Arslan, 1994:72.

²¹⁴ Nisâ, 4/29.

²¹⁵ Buhârî, “Buyu”, 69-70; Müslim, “Büyü”, 11-20; İbn Mâce, “Ticâret”, 15; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 45; Tirmîzî, “Büyü”, 13; Nesâî, “Büyü”, 17.

²¹⁶ Akşit, 2004:26; Yeniçeri, 1996:131; Kallek, 1994:185; Demirci, 1996:83.

²¹⁷ Yeniçeri, 1980:354-355; Ergin, 1961:243.

²¹⁸ Buhârî, “Buyu”, 54, 55; Müslim, “Büyü”, 29-32; Ebû Dâvud, “Büyü”, 65.

²¹⁹ Tabakoğlu, 1988:106.

kabulüne dayanan bir çerçevede oluşur. Kur'ân, “Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka”²²⁰ buyurarak ekonomik özgürlük ortamının ve malların piyasada serbest olarak hareket etmesinin batıl yollarla bozulmamasını ve serbest piyasanın adalet ölçüsü içerisinde, karşılıklı rıza unsuruna bağlı olarak devam etmesini istemektedir.

İslâm'da serbest piyasanın ve iktisadî hayatın, haksız ve batıl yollarla bozulmaması, sağlıklı olarak devam etmesi esastır. Zira Hz. Peygamber “Kim Müslümanlara karşı fiyat arttırmak için onların fiyatlarından bir şeye müdahale ederse kıyamet günü Allah'ın onu ateşten bir kemik üzerine oturtması hak olur”²²¹ buyurur. Bu hadise göre, Hz. Peygamber fiyatlara her türlü olumsuz müdahalelerin karşısındadır ve bir malın arz ve talebe göre aldığı fiyatı tabii karşılanmalıdır.²²²

Hulefâ-yı Râşidînin de piyasa denetimini elde tutmak için fiyat hareketlerini takip ettikleri nakledilmektedir.²²³ Meselâ, Hz. Ömer serbest rekabet şartlarının geçerli olacağı bir pazar oluşturabilmek için aşırı fiyat düşürme, stokçuluk ve sınırsız kâr gibi hususları sürekli kontrol altında tutarak sık sık pazarda dolaşır, satıcıları uyarır ve aydınlatır.²²⁴ Yine Hz. Ömer kendisini ziyaret için diğer şehirlerden gelen heyetlerden piyasa fiyatlarıyla ilgili bilgiler alır²²⁵, fiyatlar noktasında kendisine ulaşan şikâyetleri inceler ve fiyatların piyasa fiyatında olması yönünde emirler verir.²²⁶ Hz. Osman da Cuma günü minbere oturup fiyatlar gibi konular hakkında cemaatle bilgi alışverişinde bulunuyordu.²²⁷ Hz. Ali de zaman zaman fiyatlar hakkında malumatlar toplardı.²²⁸ Hatta valilere verdiği talimatlarda, fiyatların alıcı ve satıcının zarar görmeyeceği seviyede olmasını istediği bildirilmektedir.²²⁹

Yine Ömer b. Abdülaziz de, malların fiyatlarını değerinin altına indirme yönünde bir müdahale ile serbest fiyatın ve serbest piyasanın oluşmasına engel olan memurlarının yaptıklarını duyunca Basra valisine yazdığı mektupta,

²²⁰ Nisâ, 4/29.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, V/27; Şevkânî, 1357:V/220.

²²² Yeniçeri, 1980:321.

²²³ Kallek, 1994:184.

²²⁴ Rana, 1985:52-53; Nebhân, 1985:381; Kavakcı, 1975:41-42.

²²⁵ Kettânî, 1990:II/27.

²²⁶ Ya'kûbî, 1883:II/152; Hamidullah, 1985:424.

²²⁷ Abdurrezzâk, 1983:III/215; İbn Sa'd, t.y.:III/59; Ahmed b. Hanbel, I/73; İbn Şebbe, 1973:III/960-961.

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, I/547; Muhibbuddîn et-Taberî, 1984:III/222.

²²⁹ Şerif er-Radî, 1387:438; Nuveyrî, 1975:VI/27; Kallek, 1994:185.

“Memurlarının halkın meyvelerine değerinden aşağı bir fiyatla tahmini değer biçtiklerini ve daha sonra değerlendirdikleri bu düşük fiyat üzeninden mallarını eksik kıymetle aldıklarını duydum”²³⁰ diyerek fiyat farklarının mal sahiplerine iadesini emretmiştir.

2.3.7.2.Devletin Piyasaya Müdahalesi (Narh)

Narh, fıkıh terimi olarak: “Açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına -onları oluşturan etkenlere dokunulmadan- doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesi”²³¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Kur’an’da, devletin fiyatlara sınırlama getirmesi hususunda olumlu ya da olumsuz kesin bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, Kâsânî²³² ve Şevkânî’nin²³³, konuyla ilgili olarak “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka”²³⁴ ayetini zikretmeleri, İslâm hukukçularının, bu konuyu İslâm’da ticaret hükümlerini ve âdâbını belirleyen, umûmî hüküm bildiren âyetlerin içerisinde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Kur’an’da narhla ilgili açık bir hüküm bulunmamakla beraber Sahabeden bazıları: “Ey Resûlullah! Fiyatlar aşırı derecede arttı, narh koysan” der, bunun üzerine Hz. Peygamber: “Narh koyan, bolluk ve darlık veren, rızıklandıran ancak Allah’tır”²³⁵ buyurarak narh isteğine sıcak bakmaz. Ancak Hz. Ömer Medine’de kuru üzüm satmakta olan Hâtıb b. Ebî Beltea’yı görür ve “Kaça satıyorsun ey Hâtıb?” diye sorar. Hâtıb, “İki müddü bir dirheme” şeklinde cevaplar. Bunun üzerine Ömer, “Bizim kapılarımızda, avlularımızda ve pazarlarımızda satın alıyorsunuz. Bizim arazimizden devşiriyorsunuz. Sonra da dilediğiniz gibi satıyorsunuz. Ya, sa’ını bir dirheme verirsin ya da bizim pazarımızda satış yapamazsın. Yollara düşüp şehir dışından mal getirirseniz dilediğiniz fiyattan satabilirsiniz,” diyerek fiyata müdahale eder.²³⁶

Piyasada fiyatların normal bir şekilde ve arz talep kanunu çerçevesinde şekillendiği durumlarda devlet, herhangi bir biçimde fiyatlara müdahalede

²³⁰ İbn Kayyım, 1961:254.

²³¹ Şevkânî, 1357:VI/312; Kallek, DİA, 2006:XXXII/387.

²³² Kâsânî, 1974:V/129.

²³³ Şevkânî, 1357:V/220.

²³⁴ Nisâ, 4/29.

²³⁵ İbn Mâce, “Ticaret”, 27; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 49; Tirmizî, “Büyü”, 73; Ahmed b. Hanbel, III/85.

²³⁶ Mâlik, “Büyü”, 57; Abdurrezâk, 1983:VIII/207; İbn Hazm, t.y.:IX/40-41.

bulunamaz. Fakat fiyatların suni müdahalelerle oluşturulduğu ve bundan toplumun zarar görmesi halinde, kamu yararına olmak ve adaleti sağlamak amacıyla devlet fiyatlara müdahalede bulunabilir. Mâlikî²³⁷ ve Şâfiî²³⁸ bazı hukukçular ile müteahhir Hanefiler²³⁹ ve Hanbelîlerin²⁴⁰ görüşü bu şekildedir. Ancak bu görüşü benimseyen Hanefî hukukçular, idarenin narh uygulamasında bulunabilmesi için, piyasa fiyatının üstünde tutulan fiyatın fahiş ölçüde olması ve gerek narha karar verme gerek narh miktarını belirleme hususunda yetkililerin bilirkişilerle istişarede bulunması gerektiğini ifade etmektedirler.²⁴¹ Kamu yararının gerektirmesi durumunda belirlenen fiyat âdil olmak şartıyla narh uygulamasının caiz olduğunu söyleyen Hanbelî hukukçu İbn Teymiyye ve İbn Kayyım, karaborsacılığın önüne geçebilmek için, görüşlerini “sedd-i zerâi” ilkesine dayandırarak narh uygulamasının gerekli olduğunu belirtmektedirler.²⁴²

İslâm Fıkıh Akademisinin, 10-15 Aralık 1988 tarihleri arasında Kuveyt’de gerçekleştirdiği 5. dönem 8 nolu kararda narhla ilgili olarak: “Yetkililer, suni âmillerden kaynaklanan ve piyasanın sağlıklı işlemesini önleyen açık bir durum bulmadıkça narh yoluyla piyasa ve fiyatlara müdahalede bulunamazlar. Böyle bir durumda ise yetkililer, söz konusu âmilleri ve durumu, pahalılık ve aşırı aldanma sebeplerini ortadan kaldırmaya imkan verecek âdil yöntemlerle müdahalede bulunabilirler”²⁴³ kararı da meselenin izahı açısından önemli bir yaklaşımdır.

Devletin piyasaya müdahalesi, ticari hayatta spekülâtif girişimlerin önlenmesi ve alım gücü sınırlı tüketicilerin korunmasına yönelik bir tedbir olarak kabul edilmektedir. Günümüzde büyük iktisadî teşekküllerin piyasaya hakim olması, tarafların semen belirleme serbestliğini oldukça daraltılmıştır. Bu itibarla tüketiciler genellikle fiilî bir tekele sahip olan büyük teşebbüslerin koydukları fiyatları ya kabul etmek veya onların sattığı şeyi almaktan vazgeçmek durumundadırlar. “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hasa katlanılır”²⁴⁴ kaidesi gereği devlet, bütün toplumun iyiliğine olan yöntemi belirleyip uygulamalıdır. Ancak bu fiyat uygulaması genel ekonomi politikası çerçevesinde uygulanabilecek bir husustur. Diğer taraftan devletin piyasaya müdahale etmesi, temelde kamu yararı, sedd-i zerâ gibi prensiplere

²³⁷ İbnü’l-Uhuvve, 1937:65.

²³⁸ Nevevî, 1995:III/79.

²³⁹ Merginânî, 1990:IV/429; Mevsilî, 1989:687; İbn Abidîn, 1984:IV/194.

²⁴⁰ İbn Teymiyye, 2001:38-39; İbn Kayyım, 1967:241; Buhûtî, 1982:II/159.

²⁴¹ Merginânî, 1990:IV/429; Mevsilî, 1989:687; İbn Abidîn, 1984:IV/194.

²⁴² İbn Teymiyye, 2001:38-39; İbn Kayyım, 1967:241.

²⁴³ İslâm Fıkıh Akademisi, 1988:V/8.

²⁴⁴ Mecelle, md. 26.

dayandığından, narha konu olma açısından emtia arasında ayırım yapmak da doğru değildir. Zira akid serbestisinin kötüye kullanıldığı ve bundan da toplumun zarar gördüğü her türlü nesne için narh uygulaması söz konusu olmalıdır. Çünkü bazen gıda maddesi dışındaki elektrik, petrol gibi bir mal ya da hizmetin piyasa fiyatının üstündeki arzından, toplum oldukça fazla zarar görebilir. Bu sebeple toplum menfaati ve zararın defî açısından gıda maddesi ile diğer emtia arasında herhangi bir fark yoktur.²⁴⁵

2.3.7.3. Alışverişte Fâhiş Fiyat

İslâm hukuk tarihinde genel hatlarıyla serbest rekabet piyasasında arz ve talebin kendiliğinden uzlaşması ilkesi benimsenip, kârın tabii ve ahlaki şartlara bağlı olarak ayarlanması öngörülerek, günlük hayatta serbest rekabet şartlarının korunup devletin üretici ve tüketicileri istismarının ve katı kontrolü altında tutma eğiliminin önünü geçilmesi amaçlanmıştır.²⁴⁶ İslâm kâr için belli bir sınır koymamakla beraber alış verişlerde yalan, hile, satılan malın ayıbını gizleme, malı kendisinde bulunmayan nitelikle övme gibi hususiyetleri yasaklamıştır.

Fahiş fiyatın miktarını ve kesin olarak ölçüsünü belirleyen bir ayet veya hadis bulunmamaktadır. Bu sebeple İslâm hukukçuları meseleyi dinin genel esasları ve tüccar örfüne dayanarak çözüme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda fakihlerin büyük çoğunluğuna göre fahiş fiyatın belirlenmesinde o akdin ve bölgeye ait örf ve adetin esas alınması gerekir. Hanefîler ise bunu daha netleştirerek bir malın, bilirkişilerin belirleyeceği fiyattan oldukça fazla bir fiyatla satılmasını fahiş fiyat olarak kabul etmişlerdir.²⁴⁷ Bazı Mâlikî âlimleri de malın değerinin üçte bir oranından daha fazla aşılacak bir fiyatla satışının fahiş fiyat olduğunu belirtirler.²⁴⁸ Mecelle ise piyasa fiyatlarının gayrimenkulde 1/20, hayvanlarda 1/10, ticari mallarda 1/5 oranında aşılmasını fahiş fiyat olarak kabul belirlemiştir.²⁴⁹

Bazı İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in; "Hiç biriniz kendi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz"²⁵⁰ hadisinden hareketle kişinin, kendisi için isteyebildiği bir fiyata malını satmasını, kendisi için razı olmadığı bir fiyata ise malını Müslüman kardeşlerine satmaya razı olmaması gerektiğini²⁵¹ belirtmektedirler.

²⁴⁵ Çalış, 2001:335.

²⁴⁶ Şafak, 1979:13-14.

²⁴⁷ İbn Âbidîn, 1984:IV/159; Cezîrî, 1989:III/1448-1449.

²⁴⁸ İbn Kudâme, 1985:IV/18; Cezîrî, 1989:III/1448.

²⁴⁹ Mecelle, md. 165.

²⁵⁰ Buharî, "İman", 7; Müslim, "İman", 71; Tirmizi, "Kıyame", 59.

²⁵¹ İbnü'l-Hâc, 1293:III/86.

2.3.8.Engelli Tüketicinin Korunması

İslâm Hukuku engelli tüketicileri görmezden gelmeyip, aldanmalarını ve haksızlığa uğramalarını önlemek için gerekli düzenlemelerde bulunmuştur. Bu bağlamda İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre a'mânın satışı, satın alması, icaresi, rehni ve hibesi sahihtir. Satılan şeyin tanınmasını sağlayacak şekilde, dokunmak, koklamak, tadına bakmak gibi ve ağaç dallarında bulunan meyveler, evler ve akarlar için de niteliklerini belirtmek gibi yollarla satılan şeyi bilmesine yarayacak şekilde olmak üzere a'mânın lehine muhayyerlik hakkı sabittir.²⁵² Ayrıca, Mecelle'nin "Dilsizin işaret-i ma'hûdesi lisan ile beyan gibidir"²⁵³ kaidesinde belirtildiği üzere dilsizin anlaşılın işaretini veya yazacağı yazı ile yapacağı satışlar geçerlidir. Burada işaret ve yazı zaruretten konuşma gibi kabul edilmiştir

İslâm Hukuku akli zayıflığı bulunanların, ticari muamelelerde aldanmalarını önlemek için tasarruflarını vasisinin icazetine bağlı kılmıştır.²⁵⁴ Hz. Peygamber'de akıl zayıflığı nedeniyle alış-verişlerde aldanan kişiye "Bir şeyi satın aldığı zaman, "aldatma ve hile yapmak yok ve benim için üç günlük muhayyerlik hakkı vardır" de"²⁵⁵ buyurdu. Bir alım satım muamelesinde aldatma bulunmaksızın gahn-i fahiş bulursa aldanan taraf akdi feshedemez. Ancak mecnun ve matuhların mallarında aldatma bulunmaksızın gahn-i fahiş bulursa alış-veriş batıl olur.²⁵⁶ Bu mecnun ve matuhların mallarını korumak içindir.

2.3.9.Sahih Olmayan Alış-Verişlerin Yasaklanması Yoluyla Tüketicinin Korunması

İslâm daima fert ve toplumun yararını düşünmektedir. Bu sebeple İslâm dini, tüketiciler için zararlı olan, bünyesinde belirsizlik, aldatma, hile, tek yanlı yarar ve haksız kazanç gibi nitelikleri taşıyan satış türlerini yasaklamıştır.

2.3.9.1.Aldanma Riski Bulunan Satışlar (Garar)

Garar, sözlükte "tehlike, risk, gerçekleşmesi halinde razı olunamayacağı zannedilen aldanma"²⁵⁷ demektir. İslâm Hukuk ıstılahında ise, "Garar, akıbeti

²⁵² Kâsânî, 1974:V/164; İbn Kudâme, 1985:IV/147; Mevsîlî, 1989:II/10; Zühaylî, 1989:IV/465; Bilmen, 1985:VI/68-69.

²⁵³ Mecelle, md. 70.

²⁵⁴ İbn Âbidîn, 1984:V/100.

²⁵⁵ Buhârî, "Büyü", 48; Müslim, "Büyü", 48; İbn Mâce, "Ahkâm", 24; Ebû Dâvûd, "Büyü", 66.

²⁵⁶ Bilmen, 1985:VI/79.

²⁵⁷ Cevherî, "grr" md.; Râğıb el-İsfahânî, "grr" md.; İbn Manzûr, "grr" md.

kapalı bilinmeyen şey²⁵⁸ olup akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eden bir fıkıh terimidir.²⁵⁹

İslâm dini; “Hz. Peygamber garar satışını yasakladı”²⁶⁰, “Sudaki balığı satmayınız, çünkü bunda garar vardır”²⁶¹ hadislerinde belirtildiği üzere aldanma (garar) bulunan satışları yasaklamıştır. “Garar; akdi, vücudu kesin olmayan, şüpheli ve ihtimalli bir unsura dayandırmaktır. Buna göre garar terimi; meydana gelmeme, istenilen miktar ve nitelikte olmama veya satılanın teslimine güç yetirilememe riski bulunan bütün alış verişleri kapsamaktadır.”²⁶²

Fakihler, aldanma riski bulunan satışların sahih olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir.²⁶³ Mesela, memedeki sütün, hayvanın sırtındaki yünün, annenin karnındaki yavrunun, yakalamadan önce sudaki balığın, havadaki kuşun satışı ve satın alıp teslim etmek üzere başkasına ait olan malın satılması gibi. Zira satıcı, mülkiyeti altında bulunmayan şeyi satmıştır.²⁶⁴ Buna göre, teslimi güç olan malın satışı, satılan malın veya satış bedelinin cinsinin bilinmemesi, bedellerin niteliğinin bilinmemesi, satılanın veya satış bedelinin miktarının bilinmemesi, veresiye satışta vadenin belirlenmemesi veya belirsiz bir tarihin tespit edilmesi, ıslahı veya iyileşmesi umulmayan şeyin satışı gibi muameleler aldanma riski (garar) bulunması sebebiyle yasaklanmıştır.²⁶⁵

Hadislerde, cahiliye döneminde yapılan ve tüketicinin aldanmasına yol açabilecek alış verişlerin yasaklandığı görülmektedir. Hz. Peygamber, devenin karnındaki yavruyu ve yavrunun da bir yavru doğuruncaya kadar vade bırakılan (habelü'l-habele) satışını,²⁶⁶ alıcının malı eline alması veya dokunması sonucunda satışın bağlayıcı hale gelmesi anlamındaki “mülâmese” ile satıcının malı alıcıya atması sonucunda satım akdinin tamamlanması anlamındaki “münâbeze” satışını²⁶⁷, atılan bir taşın isabet ettiği şeyin satın alınmış sayılması anlamındaki “hasât”²⁶⁸ satışını, buğdayı başağında iken, hasat edilmiş bulunan başka buğdayla tahmin üzere satmak anlamındaki “muhâkale” ile dalındaki taze

²⁵⁸ Serahsî, 1983:XII/194; Hammâd, 1996:103

²⁵⁹ Dönmez, DİA, 1996:XIII/366

²⁶⁰ Müslim, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 23; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 24-25; Tirmîzî, “Büyü”, 17; Nesâî, “Büyü”, 27.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, I/288; Şevkânî, 1357:V/147.

²⁶² Zühaylî, 1989:IV/435-436; Döndüren, 1993:164.

²⁶³ Şîrâzî, 1959:I/263; Serahsî, 1983:XII/194; Kâsânî, 1974:V/147; İbn Rüşd, t.y.:II/245; İbn Kudâme, 1985:IV/78; Nevevî, t.y.:IX/281, 335, 374; İbn Âbidîn, 1984:IV/111-114.

²⁶⁴ Zühaylî, 1989:IV/438; Çeker, 2006:104.

²⁶⁵ Döndüren, 1993:224.

²⁶⁶ Buhârî, “Büyü”, 62, 63; Müslim, “Büyü”, 3; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 24; Tirmizi, “Buyu”, 16.

²⁶⁷ Buhârî, “Büyü”, 61; Müslim, “Büyü”, 3; İbn Mâce, “Büyü”, 12.

²⁶⁸ Müslim, “Büyü”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 23; Nesâî, “Büyü”, 27.

hurma veya üzümü, kuru hurma veya kuru üzüm karşılığında satmak anlamındaki “müzâbene”²⁶⁹ satışı, suya bir defa atılacak ağın yakalayacağı balıkların (darbetü'l-kânis) veya dalgıcın bir dalışta çıkaracağı incilerin (darbetü'l-gâis)²⁷⁰ belli bir fiyata önceden satışını yasaklamıştır. Caliliye döneminde yaygın olan bu satışlarda, malın elde edilememe riski veya tüketiciye teslim güçlüğü ile malın miktarının bilinmemesi gibi garar (belirsizlik) bulunmaktadır. Bu belirsizliklerin satış sırasında veya satışın uygulanacağı zaman süreci içinde giderme imkânı da yoktur.²⁷¹ Bu sebeple tüketicinin aldanma riski bulunan bu satış türleri yasaklanmıştır.

2.3.9.2.Olmayan Şeyin (Ma'dumun) Satışı

İslâm Hukuku'nda ma'dum,²⁷² hukukun hakikaten veya hükmen yok saydığı, tarafları anlaşmazlık ve çekişmeye götürecek derecede kapalı olan, teslimi garanti edilemeyip zarar ve ziyan riski olan, varlığı ihtimalli şeylere denir.

İslâm hukukçuları henüz meydana gelmemiş olan bir şeyin satışının geçerli olmayacağı konusunda görüş birliği içindedirler.²⁷³ Hz. Peygamber, hayvanın sulbündeki meninin (medâmin), hayvanın karnındaki ceninin (melâkih)²⁷⁴ satışını yasaklamıştır. Bu tür satışların yasaklanması mahallin mevcut olmamasından değil, tesliminin garanti edilemeyeşinden kaynaklanmaktadır. İslâm Hukuku'nda akit anında var olmadığı gibi gelecekte de varlığı kesinlikle gerçekleşmeyecek, olan ma'dumun satılması geçersizdir. Dolayısıyla akde konu olamazlar. Elde edilip edilmeyeceği belli olmayan, satıcının temin edip müşteriye ulaştıracağına kanaat getirilemeyen ve bu sebeple müşterinin aldanma ihtimal ve endişesi bulunan sözleşmeler de satışı yasaklanan ma'dumun kapsamındadır.²⁷⁵

Hadis-i şeriflerde satışı yasaklanan mallardan, İslâm hukukçuları tarafından ma'dum kabul edilenler, varlığı ihtimalli olan veya teslim garantisi bulunmayan ya da sıfatı veya miktarı bilinmeyenlerdir. Akdin kesin olmayan, şüpheli veya zarar ve ziyana ihtimalli bir unsura bağlı bulunması ise garardır.

²⁶⁹ Buharî, “Buyu”, 82, 91; Müslim, “Büyü”, 83; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 18; Tirmizî, “Büyü”, 14, 55; Şevkânî, 1357:V/151, 176.

²⁷⁰ İbn Mâce, “Ticaret”, 24; Şevkânî, 1357:V/150.

²⁷¹ Zühaylî, 1989:IV/428-439; Döndüren, 1993:165.

²⁷² Kâsânî, 1974:V/138-139; Şîrâzî, 1959:I/262; Nevevî, t.y.:IX/208

²⁷³ Şîrâzî, 1959:I/262; Serahsî, 1983:XII/194; XIII/23; Kâsânî, 1974:V/138-139; İbn Rüşd, t.y.:II/257; İbn Kudâme, 1985:IV/147; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/192; İbn Âbidîn, 1984:IV/106, 112-113.

²⁷⁴ Mâlik, “Buyu”, 63.

²⁷⁵ Senhûrî, 1998:III/14, 42

Garara neden olan şey ortadan kaldırıldığında ise akit geçerli olur. Hz. Peygamber, “Olgunlaşınca kadar meyvenin ağacında, yünün kırılmadan önce hayvanın sırtında ve sütün sağılmadan önce hayvanın memesinde iken satılmasını yasaklamıştır.”²⁷⁶ İslâm, tarafların aldanmasına veya anlaşmazlığa düşmesine yol açabilecek bilinmezlik ve riskleri alış verişlerden kaldırmayı amaçlamaktadır. Meyve ve ekinlerin henüz meydana gelmeden kökünde satılması halinde herhangi bir nedenle hiç ürün alınmaması durumunda veya hayvanın memesindeki sütle, sırtındaki yünün satın alınmasında da miktar, nitelik gibi konularda belirsizlikler olması nedeniyle aldanma olabilmektedir.

2.3.9.3. Teslimine Güç Yetirilemeyecek Şeyin Satışı

İslâm hukukçuları teslim edilemeyen şeyin satışının caiz olmadığına ittifak etmişlerdir.²⁷⁷ Hanefiler, bir kimse teslimine güç yetiremeyeceği bir malı satsa, bu mal onun mülkiyeti altında bulursa bile satış batıl olur derler. Sudaki balığın, havadaki kuşun, kaçmış olan ve geri dönüp dönmeyeceği bilinmeyen hayvanın, çalıntı otomobilin, çalınan ve yeri bilinmeyen eşyanın satılması halinde, satıcı bunları alıcıya teslimine güç yetiremez. Böyle bir satış caiz değildir.²⁷⁸ Çünkü Hz. Peygamber “Doğuruncaya kadar hayvanların karnındaki yavruların satılmasını, ölçülmedikçe hayvanların memelerindeki sütün satılmasını, paylaşılmadıkça ganimetlerin, kabzedilmedikçe sadakaların ve denize atıp çıkarmadan önce ağa yakalanacak balıkların satılmasını yasaklamıştır.”²⁷⁹ Yine Hz. Peygamber “Sudaki balığı satın almayınız. Çünkü bunda aldanma riski vardır”²⁸⁰ buyurmaktadır. Buradaki sudan maksat, deniz veya ırmak gibi sınır getirilemeyen sulardır.

2.3.9.4. Müşteri Kızırtırma (Neces)

Neces lügatte, dehlemek, izlemek, gözlemek ve harekete getirmek²⁸¹ anlamındadır. Terim anlamı ise, yanıltma ve aldaltma amacıyla satılan malda yapılan artış demektir.²⁸² Bazan gerçek alıcı olmadığı halde, müşteri kızırtırmak için alıcı gibi davranan ve bu yolla fiyatı sun’i olarak yükselten kimseler olur. Müşteri kızırtıran kişi, satıcı ile anlaşarak bu işi yapar. Anlaşmaya göre ya ona satışta ortak olur, ya da ondan satış başına bir komisyon alır.²⁸³

²⁷⁶ Dârekutnî, “Büyû”, 2872.

²⁷⁷ Şîrâzî, 1959:I/163; Kâsânî, 1974:V/147, 295; İbn Rüşd, t.y.:II/156; İbn Kudâme, 1985:IV/142.

²⁷⁸ Senhûrî, 1998:III/51-52; Zühaylî, 1989:IV/429-431.

²⁷⁹ İbn Mâce, “Ticaret”, 24; Tirmizî, “Siyer”, 14; Ahmed b. Hanbel, III/42; Şevkânî, 1357:V/149.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, I/288; Şevkânî, 1357:V/147.

²⁸¹ Cevherî, “necş” md.; İbn Manzûr, “necş” md.; Zebidî, “necş” md.

²⁸² Senhûrî, 1998:II/71; Hammâd, 1996:264.

²⁸³ Yeniçeri, 1980:408; Döndüren, 1993:231.

Hız. Peygamber “Müşteri kızıştırmayınız”²⁸⁴ buyurarak bunu yasaklamıştır. Müşteri kızıştırma sonucunda satış bedelinde sun’i artış oluşur. Bu artış satıcının anlaşması sonucu gerçek alıcı olmayan fakat alıcı gibi davranan kişi tarafından sağlanır. İslâm hukukçuları, üçüncü kişilerce alım satım kastı bulunmaksızın pazarlık sırasında araya girilerek yapılan, mala rağbeti arttırıcı, göstermelik, yanıltıcı yüksek fiyat tekliflerini, hadiste yasaklanan “müşteri kızıştırma” kapsamında değerlendirerek, bu tür davranışların caiz olmadığına ittifak etmişlerdir.²⁸⁵ Gerçek alıcıları aldatarak malı daha yüksek fiyatla almalarını sağlamak maksadıyla yapılan neçeşin caiz görülmemesi tüketicilerin zarar görmesini önlemek amacıyla yönelik olmaktadır.²⁸⁶

2.3.9.5.Şehirlinin Köylü Adına Satış Yapması (Simsarcılık)

Hız. Peygamber döneminde, şehirli satıcı köylü veya dışarıdan mal getirene; “Sen bu malı bana bırak, onları ben senin adına azar azar satayım” diyerek aralarında böyle bir sözleşme yaparlardı.²⁸⁷ Hız. Peygamber bu durumu; “Hiçbir şehirli, köylü adına satış yapmasın. Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırсын”²⁸⁸ hadisiyle yasaklamıştır. Çünkü köyden veya başka bir belleden bir kimse halkın ihtiyacı olan bir malı getirdiğinde, onu günün fiyatı ile bekletmeden satarsa şehirde bir ferahlama olur. Eğer mallar simsarın eline geçerse halk sıkıntıya düşürülmüş ve fiyatlar yükseltilmiş olur.²⁸⁹ Eğer köylü, malını kendi eliyle satarsa hem kendisi faydalanmış ve hem de halk faydalanmış olacaktır.

Hız. Peygamber, köylü mallarının simsarlarca halk zararına yol açan tedrici bir şekilde satışına, tekelciliğe ve karaborsacılığa kapı açmaması için, müsaade etmemiş ve malların hiçbir engel ve tikanıklıkla karşılaşmadan herkese açık piyasaya ulaşmasını öngörmüştür.²⁹⁰ Şehirlinin köylü adına satış yapmasının yasaklanması fiyat açısından üretici köylünün aldatılmasını önlemekle beraber aslında tüketiciyi zarara uğramaktan korumaktadır. Çünkü şehirli, insanların muhtaç olduğu bir malı satmak üzere gelmekte olanı

²⁸⁴ Buhârî, “Büyü”, 60; Müslim, “Büyü”, 13, İbn Mâce, Ticarat, 14; Nesâî, “Büyü”, 16, 17, 21; Mâlik, “Büyü”, 97.

²⁸⁵ İbn Rüşd, t.y.:II/273; İbn Kudâme, IV/148-149; Senhûrî, 1998:71; Kallek, DİA, 2006:XXXII/238; Döndüren, 1993:231.

²⁸⁶ Kâsânî, 1974:V/223; İbnü’l-Hümâm, 1316:V/229.

²⁸⁷ İbn Teymiyye, 2001:34; İbnü’l-Uhuvve, 1937:132; Yeniçeri, 1980:388; Döndüren, 1993:228.

²⁸⁸ Buhârî, “Büyü”, 58, 64, 67, 69, 70, 71; Müslim, “Büyü”, 11, 12, 18-21; İbn Mâce, Ticarat 15; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 45, 47; Tirmizî, “Büyü”, 13; Nesâî, “Büyü”, 17; Mâlik, “Büyü”, 96.

²⁸⁹ İbn Teymiyye, 2001:34; İbnü’l-Uhuvve, 1937:132; Yeniçeri, 1980:388.

²⁹⁰ Yeniçeri, 1980:389.

beklediğinde mal yüksek fiyata satılacağından tüketici bununla zarar görür.²⁹¹ Zira bu yasakla yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerinin belirli ellerde toplanıp, piyasaya kontrollü biçimde sürülmesi ve bu yolla fiyatların sun'i olarak yükselmesinin önlenmesi ve dolayısıyla tüketicinin korunması sağlanmıştır.

2.3.9.6.Pazara Gelen Malların Yolda Karşılanması (Telakkî'r-Rükbân)

Önceki dönemlerden bu yana zaman zaman şehre gelmekte olan bir mal daha çarşıya gelmeden bazı kurnaz esnaf ve tüccarlar tarafından yolda karşılanıp satın alınır, böylece şehre gelmekte olan mallar bunların tekeli altına girmiş olurdu. Bu durum, tabii piyasa fiyatına olumsuz etkiler yaptığı gibi karaborsacılığa yol açan bir tutum da olmaktadır. Bu olumsuzluğun önüne geçebilmek için Hz. Peygamber, “Pazara mallar indirilmeden kervanları yolda karşılayıp mallarını satın almayın”²⁹², “Pazara gelen malları yolda karşılamayın, kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa, sahibi pazara geldiği vakit muhayyer olur”²⁹³ buyurarak, tüketicinin korunmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber bu durumu kontrol ettirdiği gibi hisbe teşkilatında da, malların yolda karşılanmasına engel olunması için muhtesibe bir görev de verilmiştir.²⁹⁴

Malların yolda karşılanmasını, İmam Mâlik, Leys, Evzâî, İmam Şâfî ve İbn Hazm caiz görmezler.²⁹⁵ Hanefiler ise bu konuda, malın sunulacağı piyasaya ve dolayısıyla halka zarar verip vermemesini esas almışlardır. Buna göre, malların yolda karşılanması halka zarar veriyorsa caizdir, halka zarar veriyorsa caiz değildir. Bundaki maksat şehir halkının zararını ve mal getirenlerin aldatılmasını önlemektir. Zira halkın ihtiyacı olan malların şehre girmeden ucuz fiyata alınarak şehirde daha fazla fiyata satılması durumunda hem tüketiciler zarar görmekte, hem de üretici aldatılmaktadır. Bu iki husus zarar ve aldatmanın ortadan kalkması durumunda ise yasaklık da ortadan kalkacaktır.²⁹⁶

Malların yolda karşılanması yasağı ile hem üretici ve dışarıdan mal getiren tüccar hem de tüketici korunmaktadır. Çünkü köylü malını bizzat kendi eliyle satarsa, bundan hem esnaf hem de tüketiciler faydalanmış olurlar. Aksi

²⁹¹ İbn Teymiyye, 2001:34

²⁹² Buhârî, “Büyü”, 71; Müslim, “Büyü”, 14–17; İbn Mâce, “Ticaret”, 16; Ebû Dâvûd, “İcare”, 45; Nesâî, “Büyü”, 18.

²⁹³ Müslim, “Buyu”, 17.

²⁹⁴ Şeyzeri, 1936:42.

²⁹⁵ İbn Rüşd, t.y.:272; İbn Kudâme, 1985:IV/152-153; Zebîdî, 1978:VI/477-478; Senhûrî, 1998:II/85.

²⁹⁶ Kâsânî, 1974:V/232; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/240; Senhûrî, 1998:II/85.

halde malı yolda karşılayan aracı faydalanacaktır. Bu araçlar malları diledikleri fiyattan satabilmektedirler. Hz. Peygamber, malların yolda birkaç tüccar tarafından satın alınıp diğer esnaf ve tacirlere alıp satma imkânı vermeyen tekelciliğe ve karaborsacılığa dönük olan bu tutuma müsaade etmeyerek malların piyasaya ulaşmasını sağlamıştır.²⁹⁷

2.3.9.7.Bilinmezlik İçeren Satış

Alış-verişlerde tarafları anlaşmazlığa götürecek ölçüde bir bilinmezliğin bulunması akdi fasit kılar. Mesela, birbirinden farklı üç şeyden birinin belirlenmeden satılması veya vade tarihi belirlenmeden veresiye satış yapmak gibi. Bu durumlarda alıcı ve satıcı arasında anlaşmazlık çıkabilir ve taraflar zarar görebilir. Tarafların menfaatlerinin korunması açısından bu bilinmezliliğin giderilmesi esastır.

Bir akitte bilinmezlik, satılan malda, satış bedelinde, vadeli ise vade tarihinde veya teminatlarda olabilir.²⁹⁸ Satılan malın cins, tür ve miktar olarak bilinmemesi satım akdini fasit kılar. Mesela, cins belirlenmeden bir ton buğdayın satılması, marka belirlenmeden beyaz eşyanın satılması gibi. Yine satış bedelinin cins ve miktarı belirlenmeden yapılacak satım akdi de fasittir. Mesela, bir atı sürüden elli koyun karşılığında satmak, kullanılmış otomobili fiyatı belirlemeden satmak gibi. Çünkü kıymet biçen kişiler farklı değer koyabilecekleri için satış bedeli meçhul kalır. Aynı şekilde bir malı, satış bedelinin peşin ya da vadeli olduğu belirlemeden veya veresiye satışlarda, satış bedelinin ne zaman ödeneceği, selem akidlerinde malın ne zaman teslim edileceğinin belirlenmemesi gibi durumlarda akidler fasit olur. Yine satıcı vadeli satış halinde kefil veya rehin istemişse, bunların kişi veya mal olarak belirlenmesi gerekir. Aksi takdirde satış fasit olur.²⁹⁹

2.3.9.8.Malın Görülmeden Satışı

İslâm hukukçuları görülmeyen malın satışında ihtilaf etmişlerdir. İmam Şâfiî'nin meşhur kavline göre, tarif edilsin edilmesin görülmeyen malın satışı caiz değildir. Çünkü bunda "garar" vardır. İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe ise, görülmeyen malın tarif edilmesi veya numune ile satışını caiz görmektedirler. Zira mal görüldüğünde tarife veya numuneye uygun değilse, tüketici satın

²⁹⁷ Yeniçeri, 1980:387-388.

²⁹⁸ İbn Âbidîn, 1984:IV/115.

²⁹⁹ Zühaylî, 1989:IV/457-460; Döndüren, 1993:183-187.

almaktan cayabilir. Çünkü görme muhayyerliği hakkı sabittir.³⁰⁰ Görüldüğü üzere satış sırasında hazır olmayan veya kapalı kutularda bulunan şeyin niteliklerinin belirtilerek satılması caizdir. Ancak, alıcı malı görünce muhayyerdir. İsterse satışı kabul eder, isterse reddeder. Mal numuneye veya belirtilen niteliklere uygun çıksa bile alıcı için malı görünce görme muhayyerliği hakkı sabit olmaktadır.³⁰¹ Bir malı görmeden satın alan kimse için görünce kabul etmeme hakkı bulunduğu için bu konudaki bilinmezlik onun aldanmasına veya taraflar arasında bir anlaşmazlığa yol açmayacağından böyle bir satış caizdir.³⁰²

Günümüzde, özellikle elektronik ortamda satılan malın, görülmeden satışı çokça yapılabilmektedir. İnternet ortamında gerçekleştirilen bu satışlar ürünün özellikleri anlatıldığı için geçerlidir. Ancak tüketicinin görme muhayyerliği hakkı sabittir. Zira elektronik ortamda görülen veya özellikleri anlatılan ürünün dışında başka bir ürünün gönderilme ihtimali bulunduğu düşünüldüğünde görme muhayyerliği tüketici için önemli bir hak olmaktadır.

2.3.9.9.Meyve Ve Ekinlerin Olgunlaşmadan Satılması

Günümüzde bir takım meyvelerin çiçeğinde veya daha olgunlaşmadan dalında iken, ağaç başına veya bahçenin bütünü için bir satış bedeli belirlenerek satıldığı görülmektedir. Ekinlerin de başağında iken satışı söz konusu olabilmektedir. Burada satışın amaç meyvenin veya ekinin kendisi olduğu için bunlarda meydana gelmeme riski bulunmaktadır.

İslâm bilgileri, henüz meydana gelmemiş olan meyvenin dalında satışı ile meyvenin belirdikten sonra olgunlaşmaya kadar ağaçta kalmak şartıyla satılmasının caiz olmadığı görüş birliği içerisindeyler.³⁰³ Çünkü bu, mevcut olmayan bir şeyin satışı veya ağacın birkaç yıllık meyvesinin peşin para ile satışı anlamına gelmektedir ki bu durum, “Sahip olmadığı şeyi satma”³⁰⁴ hadisi ile Hz. Peygamber Medineye geldiklerinde, orada meyveler için bir veya iki yıllığına selem sözleşmesi yaptıklarını gördü. Bunun üzerine “Her kim selem yapacaksa malum ölçüde, malum tartıda, malum bir müddete kadar yapsın”³⁰⁵ hadisine ters düşmektedir.

Hz. Peygamber olgunlaşmadan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasaklamıştır. Kendisine meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor?

³⁰⁰ İbn Rüşd, t.y.:II/270

³⁰¹ Zühaylî, 1989:IV/462; Döndüren, 1993:196.

³⁰² Kâsânî, 1974:V/163; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/137.

³⁰³ Kâsânî, 1974:V/139; İbn Rüşd, t.y.:II/112; İbn Kudâme, IV/75-79; İbn Âbidîn, 1984:IV/555.

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Büyû”, 70.

³⁰⁵ Müslim, “Müsakat”, 128.

diye sorulunca: “Onun kızarması ve sararmasıdır” diye açıklamış ve “Cenab-ı Hakk bir afet vererek meyveye mani olacak olsa, kardeşinden aldığı parayı nasıl helal addedeceksin?”³⁰⁶ buyurmuştur. Aynı şekilde “Hz. Peygamber meyveyi olgunlaşınca kadar satmayı yasak etti. Bundan satanı da alanı da nehiy buyurdu”³⁰⁷ hadisiyle de sözkonusu yasak ifade edilmiştir. Bu satışın yasaklanma nedeni, satışa konu olan şeyin akit sırasında mevcut olmaması veya tabii afete uğrama gibi sebeplerden meydana gelmeme riskinin bulunmasıdır. Olgunlaşmış ekin veya meyvelerin hasat edilmeden başağında veya dalında iken satılması ise caizdir.³⁰⁸

2.3.9.10.Şarta veya Zamana Bağlanan Satış

Taraflar arasında cereyan edecek bir satış sözleşmesinin, “ta’likî şarta” bağlanması, bir başka ifade ile meydana gelmesi mümkün olan başka bir şeyin varlığına ya da gelecek zamana izafe edilmesi durumunda, bu satış Hanefilere göre fasit kabul edilmiştir. Ancak çoğunluk İslâm hukukçularına göre bu şekildeki bir satış batıldır. Örneğin bir kişinin diğerine: “Falan kişi bana evini satarsa, ben de sana bu evimi şu fiyata satıyorum” demesi veya satıcının “bu malı sana gelecek aydan itibaren, şu kadar bedel karşılığında satıyorum” demesine karşılık alıcının da bunu kabul etmesi böyledir. Akdin tarafları, gelecekte satılan şeyin nasıl olacağını, akde rızalarının bulunup bulunmayacağını, akid gerçekleştiği takdirde bundan faydalanmanın ne şekilde olacağını bilemeyeceklerinden dolayı böyle bir akid fasittir.³⁰⁹ Ancak Hanefilere göre alıcı ve satıcının, satıştaki şartı veya gelecek zamana izafeyi kaldırmak suretiyle satışı sahih hale getirmeleri mümkündür.

2.3.9.11.Fasit Şartla Satış

Satıcı veya alıcıdan yalnız birisine, tek taraflı olarak bir yarar sağlamaya yönelik şarta, fasit şart denir.³¹⁰ Fasit şartlar, İslâm Hukuku’nun kabul ettiği genel ya da özel satış kurallarıyla çelişen durumlar için söz konusu olur. Dolayısıyla fasit şartın mevcut olduğu yerde, İslâm Hukuku’nun temel prensipleriyle çelişki halinde olmayan örf ya da satış sözleşmesinden elde edilmesi beklenen faydaya aykırı bir durum vardır. Sözelimi, alıcının kendisine borç vermesi karşılığında otomobili satmak, bir yıl kendisi ekmek şartıyla araziyi satmak, satıcının bir yıl daha bu evde oturması şartıyla evini

³⁰⁶ Buhârî, “Büyü”, 83; “Selem”, 4; Müslim, “Müsakat” 15; “Büyü”, 13; İbn Mâce, “Ticaret”, 61; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 23; Mâlik, “Büyü”, 11.

³⁰⁷ Müslim, “Büyü”, 49.

³⁰⁸ İbn Rüşd, t.y.:II/112, 113; İbn Âbidîn, 1984:IV/555.

³⁰⁹ Şîrâzî, 1959:IX/414; Serahsî, 1984:XIII/15; Nevevî, t.y.:IX/414.

³¹⁰ Bilmen, 1985:VI/24.

satması gibi durumlarda böyle bir şart, satış aktini fasit hale dönüştürür. Zira satış bedelinde herhangi bir karşılığı olmaksızın, akit yoluyla taraflardan birisinin lehine olacak şekilde üstün bir yararlanmanın şart koşulması, bir nevi faiz niteliğindedir. İslâm Hukuku açısından satış sözleşmelerinde yer alan faiz ya da faiz şüphesi içeren işlemler ise satışı fasit kılar.³¹¹ Çünkü bu konuda Hz. Peygamber'in bir akit içinde iki akit yapmayı yasakladığı³¹² ve "Hem ödünç, hem satış ve bir satış içerisinde iki şart helal değildir"³¹³ buyurduğu bilinmektedir. Bu sebeple fasit şartın cereyan etmemesi için örneğin evini satan kimse şayet bir yıl daha bu evde oturmak istiyorsa, alıcı ile kira sözleşmesi yapması gerekir.

2.4.TÜKETİCİNİN PAZAR AŞAMASI SONRASINDA KORUNMASI

Pazar sonrası süreçte ortaya çıkan zarar ve haksızlıklardan tüketiciler, İslâm Hukuku açısından muhayyerlikler ve ikale yoluyla korunmaktadırlar. Muhayyerlikler tüketicinin korunmasında en aktif işlev gören uygulamalardır. Çünkü tüketiciler genelde pazar sonrasında aldatıldıklarının farkına varırlar ve haksızlığı nasıl gidereceklerinin yolunu ararlar. Bu açıdan muhayyerlik haksızlığın giderilmesinde önemli bir çözüm mekanizmasıdır.

Günümüz hukukunda, İslam hukukundaki muhayyerlik hakkına benzer bir muhayyerlik hakkı yoktur. Ancak 6502 sayılı TKHK ayıplı mal, ayıplı hizmet, kapıdan satışlar ve mesafeli sözleşmelerle ilgili hususlarda tüketiciye muhayyerliklere benzer bir fesih hakkı tanımaktadır.

2.4.1.Ayıp Muhayyerliği

İslâm Hukuku'nda ayıp; "Ehil ve erbabı arasında malın değerine noksanlık getiren kusurdur."³¹⁴ Hanefî,³¹⁵ Mâlikî,³¹⁶ Hanbelî³¹⁷ ve Zahirî,³¹⁸ mezhepleri malın değerini düşüren noksanlığı ayıp olarak kabul ederek objektif bir kıymet azalmasını esas almışlardır. Bunlara göre, maddi bir ölçüyü ifade eden, buğdayın kurtlu ve çürük çıkması gibi esas yaratılıştan değişik olan ve

³¹¹ Serahsî, 1984: XIII/15-18; Kâsânî, 1974:V/169.

³¹² Ebu Davud, "Büyû", 53; Tirmizî, "Büyû", 18; Nesâî, "Büyû", 76; Malik, "Büyû", 72; Ahmed b. Hanbel, II/71, 174-179.

³¹³ Tirmizî, "Büyû", 19; Nesâî, "Büyû", 60.

³¹⁴ Mecelle, md. 338.

³¹⁵ Serahsî, 1983:XIII/99; Kâsânî, 1974:V/406; Mevsîfî, 1989:II/18.

³¹⁶ Derdîr, 1974:152.

³¹⁷ İbn Kudâme, 1985:IV/113.

³¹⁸ İbn Hazm, t.y.:VII/582.

tüccarın örfünde az veya çok kıymetin noksanlaşmasını gerektiren kusurlar³¹⁹ ayıbdır. Şâfiîler³²⁰ ise, malın kıymetini azaltmanın yanında akidden beklenen maksadı engelleyen şeyi de ayıb kabul ederek subjektif bir ölçünün kabulüne imkân tanımışlardır.³²¹ Şâfiî'lere göre, şahsi bir ölçü olan atın huysuz olması, satın alınan ayakkabının dar olması gibi kıymeti noksanlaştıran veya hukuken geçerli maksadın yok olmasına sebep olan kusurlar³²² da ayıb kabul edilmektedir. TKHK göre de, malın değerini veya tüketicinin ondan beklediği faydaları azaltan maddî, hukukî ve ekonomik eksiklikler ayıb olarak kabul edilmiştir.³²³

İslâm Hukuku'nda ayıb muhayyerliği ise, şöyle tanımlanmaktadır; “Bey-i mutlak³²⁴ ile satılan bir malın ayb-ı kadîmi tebeyyün ettikte tüketici muhayyerdır; dilerse geri verir ve dilerse semen-i müsemma üzerinden kabul eder, yoksa malı alıkoyup da ayıbı için pahasını tenkîs edemez. İşte buna hıyâr-ı ayb denir.”³²⁵ Buna göre tüketicinin, satın aldığı malda değer düşürücü veya akidden beklenen haklı maksadı engelleyen bir kusur bulunduğunu fark etmesi üzerine bu gerekçeyle akdi fesih yetkisi bulunmaktadır.³²⁶

Ayıp muhayyerliğinin meşruluğuna dayanak olarak getirilen hadislerde³²⁷, ayıp sebebiyle malın satıcıya geri verilebileceği, satılacak maldaki ayıbı açıklamamanın haramlılığını ve Müslüman'ın Müslüman'a karşı dürüst davranmasını gerektiren hükümleri içerdiği görülmektedir. İslâm Borçlar Hukuku'nun temel kaidelerinden biri, tarafların akid yaparken rızayı esas almaları, birbirlerine haksızlık etmemeleri ve üzerinde akidleştikleri mallarda mevcut ayıp ve kusurları gizlememeleridir. İslâm hukukçuları satıcının sattığı maldaki kusurları bildirmesi gerektiği hususunda görüş birliği içindedirler. Satıcı satılan maldaki kusurları açıklamazsa günahkâr olur.³²⁸

Alım-satımda taraflar zaman zaman ellerindeki malların ayıp ve kusurunu gizlemiş veya akid konusu malda iki tarafın da akid sırasında farkına varmadığı eski bir ayıp ortaya çıkmış olabilir. İslâm Hukuku'nda her iki ihtimale karşı da

³¹⁹ Kâsânî, 1974:V/274; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/151-153; İbn Âbidîn, 1984:V/3.

³²⁰ Gazzâlî, 1997: III/119-120; Şîrbînî, 1994:II/51; Remlî, 1976:IV/33-34.

³²¹ Şîrbînî, 1994:II/51; Bardakoğlu, DİA, 1991:IV/246.

³²² Zühaylî, 1989:IV/261-262.

³²³ TKHK, md. 8.

³²⁴ (Buradaki mutlak satışın maksatı, satıcının satılan maldaki ayıplardan sorumluluğunun düşürülmediği satıştır. Karaman, 1991:II/296)

³²⁵ Mecelle, md. 337.

³²⁶ Apaydın, DİA, 2006:XXXI/28.

³²⁷ Buhârî, “Büyü” 19; Müslim, “Büyü” 10, 47. Ahmed b. Hanbel, III/491

³²⁸ İbn Kudâme, 1985:IV/107; Sübkî, t.y.:XI/298, 304; Şîrbînî, 1994:II/63; Remlî, 1976:IV/71; İbn Âbidîn, 1984:V/47.

tedbir alınmıştır. Eğer ayıp akid öncesinde mevcut olup ilgili taraf bu ayıba akid sonrası muttali olmuşsa bundan zarar görecektir olan tarafın ayıp sebebiyle akdi bozma, yani “ayıb muhayyerliği” hakkı vardır. Ayıba razı olursa karşılığında bir indirim talebinde bulunamaz. Fakat dilerse akdi bozar ve kusurlu malı iade ederek karşılığında verilenleri geri alır.³²⁹ Tüketici, malı henüz teslim almamışsa akdi satıcının huzurunda olmak şartıyla feshedebilir. Fakat malı teslim almış ise akdi, ya satıcının sözlü veya fiili rızasıyla veya hâkimin kararıyla feshedebilir. Yalnız Hanbelîlere göre fesih, satıcının huzuruna, rızasına ve hâkimin hükmüne bağlı olmadan gerçekleşir.³³⁰

İslâm Hukuku’nda ayıp muhayyerliği açık bir şarta ihtiyaç duymaksızın derhal sabit olan bir haktır. Ayıp muhayyerliği eşyanın tabiatına dayanmaktadır. Çünkü normal olarak bir şey satın alan kişi onu sağlam olarak kabul ederek alır. Çünkü eşyada asıl olan sağlamlıktır, kusurlu olmak arızîdir. Delâleten şart koşulmuş olan sağlamlık, nassan (açıkça) şart koşulmuş gibidir. Bu nedenle akitte delâleten şart koşulan sağlamlık şartı, açıkça şart koşulan sağlamlık gibi olur. Sözle ifade edilmemiş olsa dahi, alınan nesnenin sağlam olması şart koşma yerine geçmektedir.³³¹

2.4.2. Vasıf Muhayyerliği

Satın alınan malda, istenilen niteliklerin bulunmaması durumunda müşterinin muhayyer olmasına İslâm Hukuku’nda vasıf muhayyerliği denmektedir. Mecelle bunu, “Bayî’in bir vasf-ı mergûp ile muttasıf olmak üzere satmış olduğu mal ol vasıftan ârî çıkarsa müşteri muhayyerdur. Dilerse bey’i fesh eder ve dilerse mecmu’ı semen-i müsemma ile mebi’i kabul eder, buna hıyar-ı vasf derler”³³² şeklinde kanunlaştırmıştır.

Belli bir vasıf için satın alınan malda aranan vasıf bulunmayacak olsa müşteri muhayyer olur. Dilerse mebi’i olduğu gibi geri verir, dilerse aldığı fiyata akdi geçerli kılar. Yoksa malı alıp da bedelden indirim yapamaz. Çünkü vasıf, tabîi olarak hem satışa dâhil hem de mala tabî olduğundan semenden hissesi yoktur.³³³

Satıcının malın kalitesi ve özelliği ile ilgili gerçeğe aykırı veya yanıltıcı beyanda bulunması, açıklama yapması gereken bir konuda susması aldatma

³²⁹ Bardakoğlu, DİA, 1991:IV/246.

³³⁰ Bilmen, 1985:VI/71, 78.

³³¹ Kâsânî, 1974:V/274, 406; Mevsilî, 1989:194; Bilmen, 1985:VI/71; Senhûrî, 1998:IV/246; Karaman, 1991:II/296-297.

³³² Mecelle, md. 310.

³³³ Kâsânî, 1974:V/240; İbnü’l-Hümâm, 1316:V/135; İbn Âbidîn, 1984:IV/49; Mecelle, md. 310; Bilmen, 1985:VI/60; Çeker, 2006:90.

sayılır. Mesela, satılacak ineğin sütü çok zannedilsin diye satıcı ineğin memesini bağlayarak birkaç gün sağmayıp, müşteri memenin şişiliğine aldanarak sütü çoktur zannıyla ineği satın alsa satıcı müşteriyi fiilen aldatmış olur. Yine satıcının satışa sunduğu malların iyilerini üste koyup, kötülerini alta koyarak satması, satılacak bir malın çürüklüğünü saklamak, satılacak mala geçici bir renk, bir cila vurmak, satılacak bir değirmenin suyunu bir yerde toplayıp satışa arz sırasında açarak kuvvetli göstermek de fiili aldatmadır.³³⁴ Fiili aldatma malın niteliği ile ilgilidir. Bu sebeple nitelik ile ilgili aldatmalar vasıf muhayyerliği kapsamına girmektedir. Aranan nitelik bulunmazsa, muhayyerlik söz konusu olur.

2.4.3.Aldanma Muhayyerliği

İslâm'da aldatmayla elde edilen kazanç dinen temiz olmayan³³⁵ bir kazançtır. Hz. Peygamber akidlere yalan, yemin, hile ve desise karıştırmayı, aldatmayı yasaklamış,³³⁶ hatta “Bizi aldatan bizden değildir”³³⁷ sözüyle de aldatmanın çok ağır bir neticesi olduğunu belirtmiştir.

Tarafların birinin aldatması suretiyle aşırı şekilde pahalıya satma ya da çok ucuza satın alma halinde aldatılan taraf, dilerse alışverişi feshettirebilir.³³⁸ Buna aldanma muhayyerliği denmektedir. Mecelle’de aldanma muhayyerliğini, “Mütebâyiandan biri diğerini tağrir edip de bey’de gabn-i fahiş olduğu tahakkuk ettikde mağbun olan kimse bey’i feshedebilir”³³⁹ şeklinde kaideleştirmiştir. Aldatılarak ucuza satma veya pahalıya satın almanın ölçüsünde İslâm hukukçuları ihtilaf etmiş³⁴⁰ olmakla birlikte Mecelle aldanmanın ölçüsünü “ticaret eşyasında 1/5, hayvanlarda 1/10, gayrimenkulde 1/20 veya daha fazla aldanmak”³⁴¹ şeklinde kaideleştirmiştir.

Bir şeyin miktarındaki aldanmaya “gabn” adı verilmekte ve gabn yesir ve gabn fahiş olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Gabn fahiş, kıymet biçenlerin kıymeti kapsamına girmeyen miktardır. Gabn yesir ise, kıymet biçenlerin

³³⁴ Bilmen, 1985:VI/80; Zühaylî, 1989:IV/527-529.

³³⁵ Bakara, 2/188.

³³⁶ Buhârî, “Büyü”, 26; İbn Mâce, Ticaret, 42; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 50.

³³⁷ Müslim, “İman”, 164.

³³⁸ Çeker, 2006:92.

³³⁹ Mecelle, md. 357.

³⁴⁰ İbn Âbidîn, 1984:V/143.

³⁴¹ Mecelle, md. 165.

kıymeti kapsamına giren miktardır.³⁴² Gabn fahiş, gayrimenkulde 1/20, hayvanatta 1/10, akarda 1/5, parada 1/40 veya daha fazla aldanmaktır. Gabn yesir ise, gabn fahişteki derecelerden daha az miktardaki aldanmaktır.³⁴³ Gabn yesirin akde tesiri olmamaktadır. Çünkü önemli bir fazlalık tahakkuk etmemiştir. Gabn fahişin fazlalığı ise muhakkaktır. Bu sebeple aldanan kişinin zararını gidermek maksadıyla gabn fahişte, akdin iptal edilmesi hakkı sabit olmaktadır.³⁴⁴

Aldatma sözlü veya fiili olabilir. Sözlü aldatma fiyatta, fiili aldatma ise nitelikte söz konusudur. Malın değer veya maliyetini yüksek gösteren ve haliyle alıcıyı etkileyen “Sen bunun bir benzerini bulamazsın”, “Daha önce şu fiyatı verdiler, vermedim”, “Maliyeti şu, bundan aşağısı zarar eder” gibi gerçeğe aykırı beyanlarla yüksek bir fiyata satılması ise sözlü aldatma sayılır. Aldatma ve hileye uğratılan tüketicinin, uğradığı zararı defetmek maksadıyla akdi feshetme muhayyerliği bulunmaktadır.³⁴⁵

2.4.4.Görme Muhayyerliği

Tüketici görmeksizin satın aldığı malı gördüğünde akdi fesih hakkına sahip olmasına görme muhayyerliği denir. ³⁴⁶ Mecelle “Bir kimse bir malı görmeden satın alırsa görünceye kadar muhayyerdur. Gördüğünde dilerse fesheder ve dilerse kabul eder”³⁴⁷ der. Bu muhayyerlik hakkının temel dayanağı “Kim görmediği bir malı satın alırsa, malı görünce muhayyerdur”³⁴⁸ hadisidir.

Tüketicinin görmediği malı satın alması caizdir ve malı gördüğü zaman muhayyerlik hakkı vardır. Yani gördüğünde dilerse malı alır, dilerse geri verir. Muhayyerlik hakkı ancak malı görme anında sabit olur. Tüketici görmeden satış akdini geçerli kılar, akid yine de bağlayıcı olmaz. Hatta görmeden evvel sarıh ifadeyle; “ben muhayyerlik hakkımı iptal ettim” dese bile, bu hak yok olmaz. Çünkü bu muhayyerlik hukuken sabit olmuş bir hak olup tarafların iptal etmeleriyle yok olmaz. Görme muhayyerliğine sahip olan kişi malı görmeden evvel de akdi feshedebilir. Çünkü onun muhayyerlik hakkı vardır. Görme muhayyerliğindeki görmeden maksat, akid mahalli hakkında bilgi sahibi

³⁴² Kâsânî, 1974:VI/30; Merğînânî, 1990:III/146; İbnü'l-Hümâm, 1316:VI/77; İbn Âbidîn, 1984:V/143.

³⁴³ Bilmen, 1985:VI/11.

³⁴⁴ Zühaylî, 1989:IV/527-529.

³⁴⁵ Bilmen, 1985:VI/80; Zühaylî, 1989:IV/527-529.

³⁴⁶ İbn Hazm, t.y.:VIII/394; Serahsî, 1983:XIII/69; Kâsânî, 1974:V/292; İbn Rüşd, t.y.:II/256; İbn Kudâme, 1985:IV/15; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/137; Mevsîlî, 1989:191; İbn Âbidîn, 1984:IV/592.

³⁴⁷ Mecelle, md. 320.

³⁴⁸ Zeylâî, 1973:IV/9.

olmaktır. Yoksa mücerred gözle görmek değildir. Mahal hakkında bilgi sahibi olmak da mahallin durumuna göre değişir.³⁴⁹ Görme, binek hayvanı için binmek, bal için tatmak, ev için evi gezmek olabilir.³⁵⁰

Aldığının bir kısmını gören diğer kısmını gördüğünde muhayyerlik hakkına sahip olur. Keza, satın alınan malın bir kısmı için alış veriş akdini kesinleştirmek, malın tamamı için akdi kesinleştirmez. Numune ile satılan malların bir kısmını görmek, tamamını görmek gibidir. Burada temel prensip şudur; satılan mal elbise, karpuz, ayva, nar gibi farklı boyutlardaki sayılabilir nesnelere ise; görme muhayyerliği satın alınan malın tamamını görmedikçe, ortadan kalkmaz. Satın alınan mal numune ile satışa sunulan ölçülebilir, tartılabilir mallardansa veya ceviz ve yumurta gibi sayılır nesnelere; bunların bir kısmını görmek, tamamını görme muhayyerliğini ortadan kaldırır. Zira maksat, satın alınan malın evsafını öğrenmektir ki, bu maksada ulaşılmıştır ve muamelâtta örf bu yönde caridir. Ancak müşteri malın geride kalan kısmının kendisine gösterilen numunedan aşağı kalitede olduğunu görürse, o zaman muhayyerlik hakkı doğar.³⁵¹

2.4.5.Şart Muhayyerliği

Tarafların, şart koşarak belli bir müddet içerisinde, yapmış oldukları akdi geçerli kılıp kılmamaları hususunda muhayyer olmalarıdır. Muhayyerlik hakkı, tarafların her ikisine şart koşulabileceği gibi, her ikisine birden veya bir üçüncü şahıs için de koşulabilir. Şart muhayyerliği, bu hakkı kullanan kişiye, akdi tek taraflı feshetme yetkisi vermektedir.³⁵²

İslâm Hukuku'nda şart muhayyerliği, Hz. Peygamber'in alış verişte aldatıldığını söyleyen Habbân b. Münkız'a "Alışveriş yaptığın zaman, "aldatma yok, benim için üç günlük muhayyerlik hakkı vardır" de"³⁵³ sözüyle sabit olmuştur.³⁵⁴

Ancak şart muhayyerliğinin müddeti konusunda ihtilaf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfî, İmam Züfer, muhayyerlik süresinin üç günü geçmemesi gerektiğini, üç günü geçmesi halinde ise alışverişin fasit olduğunu

³⁴⁹ Kâsânî, 1974:V/292, 293; Mevsilî, 1989:191, 193; İbn Âbidîn, 1984:IV/593, 595.

³⁵⁰ Çeker, 2006:86-87; Apaydın, DİA, 2006:XXXI/30.

³⁵¹ Mevsilî, 1989:193; İbn Âbidîn, 1984:IV/596.

³⁵² Çeker, 2006:83-84; Apaydın, DİA, 2006:XXXI/26.

³⁵³ Buhârî, "Büyü", 48; Müslim, "Büyü", 48; Ebû Dâvûd, "Büyü", 68; Darekutnî, "Buyu", 3055.

³⁵⁴ Serahsî, 1983:XIII/40; Kâsânî, 1974:V/174; İbn Rüşd, t.y.:II/333; İbn Kudâme, 1985:IV/8; Nevevî, t.y.:IX/201; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/110.

ileri sürerler.³⁵⁵ İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed³⁵⁶ ile Ahmed b. Hanbel,³⁵⁷ sürenin belirli olması kaydıyla şart muhayyerliğinin üç günden fazla olabileceğine cevaz verirler. Muhayyerliğin, akdi yapan iki tarafın, aldatılıp haksızlığa uğramalarından sakınmak için meşru kılındığını, muhayyerliğin maksadına ise bazen üç günde ulaşamayacağını bundan dolayı da müddetin akdi yapanların anlaşmalarına bağlı olmasını savunurlar.³⁵⁸ İmam Mâlik,³⁵⁹ muhayyerlik için belli bir süreye ihtiyaç duyulmayacağını söylemiştir. Bu süre satılan malın durumuna göre değişir. Mesela, mebî elbise veya benzeri bir şey ise iki gün yeterlidir, bir ev ise bir ay yeterlidir. Mecelle ise taraflar arasındaki anlaşmayı esas alır ve bunu “Bayı’ ya müşteri veyahut her ikisi birden müddeti ma’lûme içinde bey’i feshetmek yahut icazet ile infaz eylemek hususunda muhayyer olmak üzere bey’de şart kılmak caizdir”³⁶⁰ şeklinde kanunlaştırmıştır.

İslâm Hukuku’nda şart muhayyerliği hadiste de geçtiği üzere tüketicinin aldatılıp haksızlığa uğramaktan sakındırmak için meşru kılınmıştır.³⁶¹ Aldanma ihtimali olan veya karar vermede zorlanan tüketicinin, alış-veriş esnasında üç güne kadar süre istemesi tüketiciyi aldanma riskinden koruyacak ve doğru karar verebilmesi için düşünme süresi kazandıracaktır.

İslâm Hukuku’nda tüketici, muhayyerliğin süresi içerisinde akdi kabul veya feshetme yetkisine sahiptir. Hanefilere³⁶² göre, fesih dil ile satıcıya bildirmelidir. Bu durumda satıcının buna razı olup olmama gibi hakkı yoktur. Tüketicinin akdi, satıcının bilgisi olmaksızın feshetmesi durumunda ise fesih geçerli olmaz. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre³⁶³ de, muhayyerlik hakkına sahip olan kimsenin karşı tarafın huzurunda olsun, gıyabında olsun satışı feshetmesi geçerlidir. Çünkü karşı taraf, onun lehine muhayyerliğe razı olunca, dilediği zaman feshetmesine de izin vermiş sayılır.

2.4.6. İkâle

İslâm Hukuku’nda pazar aşaması sonrası tüketiciyi korumak için kabul edilen bir yöntem de ikâledir. Sözlükte İkâle “bir şeyi gidermek, ortadan

³⁵⁵ Serahsî, 1983:XIII/40; Kâsânî, 1974:V/174; İbn Rüşd, t.y.:II/334; İbnü’l-Hümâm, 1316:V/110; Şirbînî, 1994:II/47.

³⁵⁶ Şeybânî, 1990:V/118; Serahsî, 1983:XIII/41; İbn Rüşd, t.y.:II/334.

³⁵⁷ İbn Kudâme, 1985:IV/8.

³⁵⁸ Mevsilî, 1989:188.

³⁵⁹ İbn Rüşd, t.y.:II/333.

³⁶⁰ Mecelle, md. 300.

³⁶¹ Kâsânî, 1974:V/174; İbn Rüşd, t.y.:II/333; Mevsilî, 1989:188.

³⁶² Serahsî, 1983:XIII/50; Kâsânî, 1974:V/268; İbnü’l-Hümâm, 1316:V/120.

³⁶³ İbn Kudâme, 1985:III/591; Şa’rânî, 1998:II/64; Şirbînî, 1994:II/49.

kaldırmak³⁶⁴ anlamına gelir. Fıkıh literatüründe ise, bağlayıcı ve feshi kabil bir akdin tarafların karşılıklı rızasıyla ortadan kaldırılmasını ifade eder.³⁶⁵

Tüketici yaptığı alış-verişi sonradan, zararlı kanaatiyle bozabilir. Bu durumda yapılmış olan alış-verişi bozma teklifini kabul etmek o kişiye yardım etmek demektir.³⁶⁶ Bunun hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; “Bir kimse, yaptığı alış-verişten pişman olup akdi bozmak isteyeneye muvafakat ederse, Allah onu kıyamet gününde düşmekten korur”³⁶⁷ Çünkü insanlar alış veriş akidlerini yapmaya ihtiyaç duydukları kadar, bu akidleri bozmaya da ihtiyaç duyabilirler. Bu sebeple de ikale meşrudur.³⁶⁸ Yalnız ikâlenin geçerli olabilmesi için tarafların rızası şarttır.³⁶⁹

3.İSLÂM HUKUK TARİHİNDE TÜKETİCİNİN KORUNMASINDA ROL ALAN KURUM VE KURULUŞLAR

Bu bölümde, kurumlar eliyle günümüzde de tüketicinin korunmasına örneklik teşkil etmesi bakımından, İslâm dünyasında asırlarca tüketicinin korunmasında çok önemli görevler icra eden bu kurumlar, tüm yönleriyle değil sadece tüketicinin korunmasıyla ilgili faaliyet ve özellikleri yönüyle incelenecektir.

3.1.Hisbe Teşkilatı (İhtisâb Kurumu)

İslâm dünyasında, Hz. Peygamber devrinden itibaren varlığı bilinen “hisbe”,³⁷⁰ İslâm’ın ilk dönemlerinde tüketiciyi koruma, iktisadi hayatı ve çarşı-pazarı kontrol etme, iyilikleri emretmek ve kötülüklerden vaz geçirmek gayesiyle kurulan bir müessesedir. Sistematik yapısına Hz. Ömer zamanında kavuşan hisbe teşkilatı hemen hemen bütün İslâm devletlerinde ya başlı başına bir müessese olarak ya da kaza makamının görevleri arasında yer alarak canlılığını sürdürmüştür.³⁷¹ Osmanlılara kadar varlığını sürdüren hisbe teşkilatı, Osmanlılarda İhtisab Ağalığı, İhtisab Eminliği, İhtisab nazırlığı gibi isimlerle

³⁶⁴ İbn Manzûr, “kyl” md.; Feyyûmî, “kyl” md.

³⁶⁵ İbn Nüceym, 1311:VI/110.

³⁶⁶ Çeker, 2006:160.

³⁶⁷ Ebû Davud, “Büyû”, 52; İbn Mâce, “Ticaret”, 26; Ahmed b. Hanbel, 2/252.

³⁶⁸ Mevsîlî, 1989:187.

³⁶⁹ Kâsânî, 1974:V/308; İbnü'l-Hümâm, 1316:V/250; Mevsîlî, 1989:187; İbn Âbidîn, 1984:V/120-122.

³⁷⁰ Geniş bilgi için bkz.; Şeyzerî, Nihayetü'r-Rütbe fî Talibi'l-Hisbe; İbnü'l-Uhuvve, Meâlimü'l-Kurbe fî Ahkâmî'l-Hisbe; Kavakçı, Hisbe Teşkilatı; Kazıcı, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi.

³⁷¹ İbn Sa'd, t.y.:III/192; İbn Abdilber, 1328:IV/341; Kavakçı, 1975:41-42.

anılmış ve nihayet 1855 yılında lağvedilerek görevleri “Şehremaneti”ne devredilmiştir.³⁷²

Kur’ân ve Sünnet temeli üzerine kurulu, çarşı-pazarı ve genel ahlaki gözetken sosyal güvenlik gücü³⁷³ olan “hisbe” tüketicinin korunmasının pratik bir uygulamasıdır. Lügatte ücret, sevap, güzel idare ve bakıp gözetmek³⁷⁴ gibi anlamlara gelen “hisbe” kelimesi terim olarak, emri bi’l-ma’ruf nehyi ani’l-münker prensibi³⁷⁵ gereğince gerçekleştirilen genel ahlaki ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini ve özellikle bununla görevli müesseseyi ifade etmektedir.³⁷⁶ Belli bir ücret karşılığında hisbe görevini yerine getiren kişiye de “muhtesib” denmektedir.³⁷⁷

Hisbe teşkilatının görev alanı temelde üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Allah hakkı, kul hakkı ve her iki yönü de bulunan haklarla ilgili görevlerdir. Birinci gruptaki görevleri, topluca yapılan ibadetlerin aksamadan yürütülmesini sağlamak, ibadetlerle ilgili münkerleri engellemek, haramların irtikâbını önlemek, hukûkî muamelelere ait kötülüklerden alıkoymak, hile ve aldatmaların, ölçü tartı alet ve birimlerinde sahtekârlığın önlenmesi, dilencilığın menedilmesi türünden dini içtimai faaliyetleri içermektedir. İkinci gruptaki görevleri, umumî ve ferdî haklar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, memleketin içme suyunun ıslahı, kalelerinin inşası ve korunması, yolların yapılması ve temizliği gibi kamuya ait işlerin devlet bütçesinden yapılamadığı takdirde halkın imkânlarıyla yapılması, borçların geciktirilmeden ödenmesi, vasiyet, nafaka hakkı, vedfalar gibi hakların ifasının sağlanması; komşuluk hukuku, tarla ve bahçe ihtilafları ve her türlü haksızlıklarla ilgili olarak yapılan şikâyetlere bakılması, şikâyet vaki olmadan da çarşı ve pazar kontrolü gibi hususlardır. Üçüncü gruptaki görevleri ise, işçi, yetim, köle ve hayvan haklarının korunması, yolların temiz tutulması ve aydınlatılması, kamu yararına aykırı inşaatlara izin verilmemesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.³⁷⁸

İslâm ülkelerinde cezaî, ticarî ve hukukî davaların tamamına bakma yetkisi kadî’larda olmasına rağmen hisbe teşkilatının başında bulunan muhtesib’in de bazen bu fonksiyonu icra edebilme yetkisi bulunmaktaydı.³⁷⁹

³⁷² Kazıcı, DİA, 1998:XVIII/143-145; 1987:13; 1999:214; Arslan, 1994:87.

³⁷³ Mısıfı, 1993:163.

³⁷⁴ İbn Manzûr, “hsb” md.; Fîrûzâbâdî, “hsb” md.; Hammâd, 1996:119; Kavakçı, 1975:11-12

³⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/104, 110, 114; Tevbe, 9/71, 112; Hac, 22/41.

³⁷⁶ Kallek, DİA, 1998:XVIII/133.

³⁷⁷ Mısıfı, 1993:163.

³⁷⁸ Mâverdî, 1994:453-480; Kallek, DİA, 1998:XVIII/134-135; Kavakçı, 1975:65-74.

³⁷⁹ Kavakçı, 1975:33; Kazıcı, 1987:228-229.

Muhtesib üç grup davaya bakabilmektedir. Birincisi, ölçü ve tartı konusundaki eksik tartma, yanlış ölçme, fazla alıp az verme konularındaki şikâyetler. İkincisi, alış-verişte yapılan herhangi bir hile ve aldatma durumlarına ait davalar. Üçüncüsü, imkân olmasına rağmen hak edilmiş bir borcu geciktirmek hususundaki davalardır.³⁸⁰ Muhtesib görevini yaparken, yol gösterme ile başlar sonra vaaz ve öğüt verir, Allah korkusunu hatırlatır. Bunlarla da muhatabında düzelme görmezse çirkin olmamak üzere sözle incitme ve bizzat eliyle değiştirme yöntemini uygular. Netice vermez ise cezalandırma ile tehdit etme ve ardından azarlama yapar. Beklenen sonucun alınamaması halinde tazir cezası verme, nihayetinde yardımcılarını kullanma veya silahını kullanma gibi aşamalar izlenmekteydi.³⁸¹

Hisbe teşkilatı, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren iktisadî, ictimai, dinî ve adlî bir çok konuda önemli görevler yerine getirmiş olmakla beraber, en önemli görevi iktisadî ve ictimai görevleridir. Bu açıdan Muhtesibler iktisadî ve ictimai hayatın tanziminde büyük rol oynamışlardır. Onlar, günlük hayatın akışı içinde, halk ile esnaf arasındaki münasebetleri tanzim ve esnafla ilgili kanunların uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmekle görevlendirilmiştir.³⁸²

3.2.Ahilik Kurumu

Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında esas itibariyle esnaf ve sanatkârı, bugünkü anlamda bir dernek çatısı altında toplayarak İslâmî ahlâk ilkeleri doğrultusunda kaliteli mal ve hizmet üretimini sağlamak üzere bir kurum olarak ortaya çıkan "Ahilik", tüketicinin korunmasında asırlarca önemli rol üstlenmiş bulunan bir teşkilattır.

Ahilik teşkilatın Anadolu Selçuklu Devleti'nde önce I. Gıyaseddin Keyhusrev zamanında başlayarak, daha sonra da I. İzzettin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde kuruluşunu tamamlamasında fütüvvet³⁸³ teşkilatının da büyük tesiri olduğu belirtilmektedir.³⁸⁴ Anadolu'da Ahiliğin oluşumunda, İslâm dünyasında görülen fütüvvetin yanı sıra, İslâm tasavvufunun, İslâm'dan önceki eski Türk inanç, kültür ve ahlâkının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasi, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartlarının da etkileri olmuştur. Bu bakımdan, Anadolu'daki Ahiliği, bütün bu

³⁸⁰ Mâverdi, 1994:451; Kavakçı, 1975:33.

³⁸¹ Mısırlı, 1993:165; Kazıcı, 1987:229.

³⁸² Kazıcı, 1987:68-74.

³⁸³ Başlangıçta tasavvufî bir mahiyet taşıırken XIII. Yüzyıldan itibaren içtimai, iktisadi ve siyasi bir yapılanmaya dönüşen kurum. (Geniş açıklama için bkz., Ocak-Uludağ, Fütüvvet", DİA, XIII/259).

³⁸⁴ Çağatay, 1952:59; Kazıcı, DİA, 1988:I/540.

etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göçmüş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dinî, sosyal, siyasî, kültürel değişim ve dönüşümlerin birleşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir. Bütün bu etkilenmelere rağmen, yine de hemen ifade etmek gerekir ki, dinî toplumsal bir kurum olarak Ahilik, kendine has özellikleri ile orijinal bir müessese olarak Anadolu'da XIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Ahiliği bu şekliyle Anadolu'da teşkilatlandıran Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nas'rüddin el-Hoyî (1175-1262) olmuştur.³⁸⁵

Ahilik, Anadolu Selçuklular zamanında mesleklere ait problemleri halletmekte ve devlet ile olan münasebetleri düzenlemekte idiler. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tesbiti, bu birliklerin asli görevi idi. Pek çok devlet adamını, askeri zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde toplayan Ahilik XIV. yüzyıldan sonra organize esnaf birlikleri şeklini aldı ve iktisadi faaliyet ön plana çıkmaya başladı.³⁸⁶ Ahilik başlangıçta, debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat iken, daha sonra gelişerek bütün esnafî ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan çok yönlü sosyal bir kuruluş haline gelmiştir. Ahîlerin, Anadolu'nun hemen hemen her şehir, kasaba ve hatta büyük köylerine kadar inen yaygın bir teşkilat ağı oluşmuştur.³⁸⁷

Bütün prensiplerini dinin asıl kaynağından alan Ahîliğin nizamnâmelerine, ahî yönetmeliği niteliğindeki eserlere "fütüvvetnâme" adı verilirdi. Ahîliğin esasları, ahlaki ve ticari kaideleri bu kitaplarda yazılı idi. Fütüvvetnâmelere göre, teşkilat mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu idi. Yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdi.³⁸⁸

Ahîlik kurumu dîni ve ahlakî yapıyla ticari bünye arasında sağlanan âhenkli uyum sayesinde, kalite kontrol ve standartlara uygun üretim, fiyat istikrarını sağlayıcı, haksız rekabeti, işsizliği ve fazla üretimi önleyici bir anlayış getirmiştir.³⁸⁹ Ahilikte her şeyden önce esnafta doğruluk aranırdı. Hileli ve çürük iş yapmanın, müşteriden tespit edilen fiyattan fazlasını istemenin, bir başkasının malını taklid etmenin suç sayıldığı, noksan ölçü ve terazi kullananların cezalandırıldığı, sahte ve kalitesiz mal üretenlerin mallarının toplatıldığı ve kendilerinin bu sebeple meslekten ihraç edildiği, bozuk kantar

³⁸⁵ Günay, 1998:70-71

³⁸⁶ Kazıcı, DİA, 1988:1/541; Şimşek, 2002:133.

³⁸⁷ Ekinci, 1988:19; Günay, 1998:76.

³⁸⁸ Kazıcı, DİA, 1988:1/541; Ekinci, 1988:7; Günay, 1998:77.

³⁸⁹ Zaim, 1999:1/42; Şimşek, 2002:133.

kullananların “ibret-i âlem” için çarşı-pazar dolaştırıldığı Ahîlik kurumu, tüketicilerin şikâyetinde bulunabilecekleri bir merciî olmaktadır.³⁹⁰

Ahîlikte üyelerinin meslek ahlakına uygun davranıp davranmadığı sürekli denetlenip nizamla uymayanlara kurban kestirmek, lokma çıkarmaya zorlamak, yolsuz edip dükkânını kapatmak, işinden menetmek, hammadde dağıtımından mahrum bırakmak, mamül mal satışlarından ona pay ayırmamak, selâm ve yardımı kesip umumi boykot uygulamak, ta'zîr değneği ile adâb ve erkânı belirlenmiş sopa cezası gibi cezalar uygulandığı belirtilmektedir. Ceza, esnafın kaidelere uymasını sağlamaya matuf bir araç olarak görülmüştür. Nizamla uymadığından cezalandırılan suçlulara “yolsuz” denilirdi. Yolsuza piyasadan hammadde satılmaz, onun ürettiğini de kimse almazdı, toplum içine çıkamayan yolsuz, teşkîlat içinde oluşturulan otokontrolle cezalandırılmış olurdu.³⁹¹

Ahîlikte “çarşı usûlü” satış merkezlerinin oluşturularak esnafın birbirini kontrol edip, sağlanan tam rekabet ortamında kalite standartlarının tutturularak istenilen mal ve hizmetin kolayca, kaliteli ve ucuz olarak bulunabilme imkânına sahip olunması, uygulanan “tahsis” siyaseti sayesinde üretici esnafın hammadde sıkıntısı çekmeden, tekelcilik ve ihtikâra meydan verilmeden, haksız rekabete fırsat tanınmadan üretimin gerçekleştirilmesi tüketicinin korunması açısından kayda değer bir husustur.³⁹²

3.3.Lonca Teşkilatı (Esnaf Teşkilatı)

Teşkilatlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adı olan “lonca” kelimesi, Osmanlılar’da teşkilatlanmış esnaf grupları için kullanılan bir terim olmuştur. Lonca, XVII. yüzyıldan itibaren bir merkezde, aynı mesleği icra eden esnaf ve sanatkârın, mesleki dayanışma amacıyla oluşturdukları, devlet kontrolündeki organizasyon ve bu organizasyonun bulunduğu yere verilen isim olmuştur.³⁹³

Osmanlı İmparatorluğunda görülen loncalar, İslâm toplumlarındaki esnaf arasında, çok uzun bir geçmişe sahip bulunan Fütüvvet ve Ahilik zincirinin, zamanın şartlarına göre değişikliğe uğramış bir devamı olarak esas itibariyle dini temellere dayanan meslek örgütleriydi. Bu örgütler, dini inançlarla karışık bir şekilde benimsenen hedefler, ahlak, meslek kuralları ve gelenekler doğrultusunda üyelerine çalışma zevki, meslek disiplini ve başkalarına karşı

³⁹⁰ Ekinci, 1988:44-45.

³⁹¹ Ekinci, 1988:34, 51.

³⁹² Dönek, 1998:433-446.

³⁹³ Kal’a, 2003:211; Yazıcı, 1996:156.

dürüstlük gibi bir takım kurallar aşılamaaya çalışıyorlardı. Ancak bir esnaf teşekkülü olarak Loncaların, Fütüvvet ve Ahilikten farkı, tasavvufi cephelerinin gitgide önemli ölçüde ihmale uğramış olmasıdır.³⁹⁴

Loncaların faaliyetlerinin temel hareket noktası her zaman için birliğe mensup ticaret ve sanat erbabının mesleki çıkarlarının korunması olmuştur. Bu faaliyetler sonucunda tüketicilerin de menfaatlerinin dolaylı da olsa gözetildiği ve korunduğu olmuştur. Loncalarının, piyasada görülen düzenlemeleri ve faaliyetlerinden, tüketiciler büyük ölçüde yararlanmışlardır.³⁹⁵

Üretilen malların lonca kurallarına ve standartlarına uygun olarak imal edilip edilmediği, imalatın kalitesi, tüketiciler için adil fiyat gibi konular hep mesleki menfaatlerin gözetilmesi açısından Osmanlı loncalarının uğraşı alanı içine girmiştir. Osmanlı loncalarında, mal ve hizmetlerin kalitelerinin kontrolü, loncaların ana hedeflerinden biri olmasına rağmen, bu konudaki bağlayıcı kurallar devlet tarafından öngörülmüş, loncalar ise daha ziyade uygulamanın bu kurallara uyup uymadığını denetlemişlerdir. Yalnız loncaların, mal ve hizmetlerin kalitesi konusunda bir denetim yetkilerinin bulunmasına rağmen, standartlara uymayan bir üretici ya da satıcıyı cezalandırma yetkileri olmamış, bu yetki doğrudan doğruya devlete bırakılmıştır.³⁹⁶

Loncalarda iki husus özellikle önem arz etmektedir. Birincisi, pazarlama ile yakından ilgili olan fiyat ve kalite ilişkisi, diğeri de çalışma yöntemleridir. Buna göre, esnaf ve zanaatkârın yaptığı şeylerin belirli ölçülere uydurulması ve belirli fiyatlarla satışa arz edilmesi ve bir sanat veya hizmeti yaparken belirli yöntemlere uyulması, düzene bağlanmıştır. Fiyat ve kalite ilişkisinin düzenlenmesi, halkla esnafın arasındaki ilişkileri düzenlerdi ve narh denen fiyat tespiti de bu düzenlemenin başında gelmekteydi. Tespit edilen yöntemlere uyulması ise, esnafın kendisine itibar ve herhangi bir zanaatta yetişenlerin bir düzen altına alınmasını sağlamak arzusu olmuştur.³⁹⁷

Esnaf ve zanaatkârların kendi çalışmalarını düzenlemek için kurdukları teşekküllerin yapısı pir, usta, kalfa ve çırak kademelerinden oluşmaktaydı. Her zanaat zümresi küçük parçalar halinde ve bir aile duygusu içinde çalışırken bir takım kural ve yöntemlere uymaya mecbur tutulurlardı. Esnafın alış veriş etmek

³⁹⁴ Göle, 1983:8; Yazıcı, 1996:155.

³⁹⁵ Göle, 1983:8; Şimşek, 2002:45.

³⁹⁶ Göle, 1983:9.

³⁹⁷ Kılış, 1977:60.

veyahut mallarını satmak için toplandıkları yerlere Lonca denilirdi. Loncanın gayesi, gereksiz fiyatı önlemek ve fiyatlarda istikrar sağlamaktı.³⁹⁸

Her esnaf teşekkülünün yönetimini elinde tutan bir ihtiyar heyeti vardı. Bu heyet haftanın belli günlerinde toplanır, mevcut işleri burada görüşür ve karar verirlerdi.³⁹⁹ Lonca adıyla anılan esnaf teşkilatları, pazar denetimi yaparak tüketiciyi koruma işlevi görmüşlerdir. O dönemlerde çok yaygın olan esnaf örgütlerinin tüketicinin korunması açısından önemli işlevi, öz-denetim sistemi kurarak başarıyla yürütmeleri olmuştur. Ancak sonraları, yozlaşarak etkinliğini yitirmesi üzerine esnaf teşkilatı olan loncalar 1839'da kaldırılmıştır.⁴⁰⁰

3.4. Cumhuriyet Sonrası Türkiye'deki Kurum ve Kuruluşlar

Osmanlıların son dönemlerine kadar faaliyet gösteren hisbe, ahilik ve lonca teşkilatları 20. yüzyıl başlarında tarih sahnesinden çekildi. Bu kurumların faaliyetlerinin ortadan kalkmasından sonra Osmanlıda, söz konusu kurumların esnaf ve sanatkârın kontrolüyle ilgili görevlerini "Şehremaneti"⁴⁰¹ kurumu üstlenmişti.

Türkiye'de, tüketicinin korunmasıyla ilgili olarak 2013 tarihli ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunla beraber, tüketicinin korunmasında etkin rol üstlenecek bazı kuruluşlar hayata geçirilmiştir. Bu yasayla tüketicinin sorunlarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının korunmasına ilişkin gerekli tedbirleri araştırmak, sorunların evrensel tüketici hakları doğrultusunda çözülmesi için alınacak tedbirlerle, söz konusu kanunun uygulanmasına yönelik tedbirlere dair görüşleri, ilgili mercilerce öncelikle ele alınmak üzere iletmek amacıyla, Bakanlığın koordinatörlüğünde bir "**Tüketici Konseyi**"⁴⁰² ile tüketiciler ile satıcı ve sağlayıcılar arasında çıkan uyuşmazlıkları çözümlenmek amacıyla veya tüketici mahkemelerinde delil olarak ileri sürülebilecek kararları almak üzere il ve ilçe merkezlerinde "**tüketici hakem heyeti**"⁴⁰³ kurulmuştur. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak çıkacak her türlü ihtilaflara bakmak üzere "**tüketici mahkemeleri**"⁴⁰⁴ kurulmuştur.

³⁹⁸ Kılış, 1977:60-61.

³⁹⁹ Kılış, 1977:61-62; Yazıcı, 1996:156.

⁴⁰⁰ Kılış, 1977:67; Öztürk, 1981:78-80; Koray, 2000:98-99.

⁴⁰¹ Kazıcı, DİA, 1998:XVIII/143-145; 1987:13; 1999:214; Arslan, 1994:87.

⁴⁰² TKHK, md. 64.

⁴⁰³ TKHK, md. 66.

⁴⁰⁴ TKHK, md. 73.

SONUÇ

Tüketmek ve tüketici olmak herkesin paylaştığı ortak kimlik ve her zaman yaşadığı bir süreçtir. Bu bağlamda “tüketicinin korunması” aslında, evrenselliğini ve güncelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen yaşamsal öneme sahip bir konudur. İhtiyaçlarını gidermek için tüketmek zorunda olan insan tüketim faaliyetlerini, tüketim çılgınlığa ve israfa düşmeden adalet, doğruluk, temizlik, itidal, kanaat gibi ahlakî ilkeler doğrultusunda gerçekleştirmelidir. İslâm Hukuku açısından tüketici haklarının korunmasında öncelikle sözleşmelerin sağlam ve sağlıklı yapılması çok önemlidir. Sözleşmeler tüketicinin hür iradesi ile yapılmalı ve tüketicinin rızası ikrah, hezl, garar, zarar, cehalet, fasid şart ve riba gibi hususlarla da zedelenmemelidir.

Tüketiciyi koruma çabaları içinde en önemli hususlardan biri de hiç kuşkusuz üretimde standardizasyonun sağlanması ile üretilen mal ve hizmetlerde kalitenin sağlanmasıdır. Bu sebeple kalite için belli standartlar geliştirilmiştir. İslâm Hukuku'nun tüketici haklarının korunmasında önem verdiği konulardan biri de çarşı ve pazarların düzenlenmesi, denetlenmesi ile ölçü ve tartı kontrolü olmuştur. Hz. Peygamber'in “ölçek Medine'nin ölçeği, tartı ise Mekke'nin tartısıdır” talimatıyla ölçü ve tartıya bir standart getirilmiş, “bizi aldatan bizden değildir” hadisiyle de çarşı ve pazarda ahlakî denetim sağlanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber çarşı ve pazar kontrollerine bizzat çıkmış ve bunun sürekliliğini sağlamak için erkek ve kadınlardan oluşan görevliler de tayin etmiştir. Çarşı-pazar ile ölçü ve tartı kontrolleri İslâm tarihi boyunca hisbe teşkilatının en önemli görevleri arasında yer almıştır.

Hz. Peygamber, neceş alış-verişini, malların yolda karşılanmasını, şehirlinin köylü adına satış yapmasını ve aldatıcı reklam ile ihtikârî yasaklayıp fiyatlara geliş güzel müdahale etmeyip, serbest rekabetin teminini ve tekelleşmenin önlenmesini hedefleyerek pazar aşamasında tüketicinin korunmasını sağlamıştır. İslâm Hukuku, Hz. Peygamber'in “Kişinin malında bir kusur varsa, söylemeden satması ona helal olmaz” ifadesinde olduğu gibi tüketicilerin aldatılmasına karşı çıkarak ürünle ilgili doğru bilgi verilmesini istemiştir. Bu nedenle kusur ve eksiklik asla gizlenmemeli doğru tanıtım ve bilgilendirme yapılmalıdır. Dolayısıyla müslüman tacir, ürününün reklamını doğru bir tanıtımla yapmalıdır.

İslâm dini, “mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın” emri ile servetin topluma karşı tahakküm aracı olarak kullanılması anlamına gelen kartel, tröst vb. tekelleşmeye karşı olduğunu belirterek, piyasaya hâkim olma ve serbest rekabet şartlarını ortadan kaldırma sonucunu doğuran ve tüketicilerin zarar veren tekelleşmelere karşı önlemler almıştır. Bu bağlamda piyasaya hâkim büyük iktisadî teşekküllerin, fiyatları insanlara zulüm derecesinde belirleyerek, haksız şekilde bir malı rıza

göstermediği bir fiyatla tüketicilere satmaya zorlamaları durumunda “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur” kaidesi gereği devlet, kamu yararı ve sedd-i zerîa gibi prensipler ışığında zamanın genel ekonomi politikası çerçevesinde piyasaya müdahalede bulunma yetkisine sahiptir.

İslâm Hukuku, tüketicilere pazar aşaması sonrasında muhayyerlikler yoluyla etkin bir koruma sağlamıştır. Bu bağlamda her ne şekilde olursa olsun tüketicilerin sözlü veya fiilî olarak aldatılması yasaklanmış ve aldatılan tüketicilere uğradığı zarardan kurtulmak için tek taraflı olarak akdi feshetme muhayyerliği tanınmıştır.

Tüketicinin korunmasının sağlıklı işleyebilmesi için etkin kontrol ve denetim mekanizmasının oluşturulması ve tüketici şikâyetlerinin iletilebilmesi çok önemlidir. Bu bağlamda İslâm Hukuk tarihinde, tüketicinin korunması sürecini kontrol ve denetim altında tutan ve tüketici hak kayıplarını ve şikâyetlerini alarak karara bağlayan, hem idarî hem de kazaî bir görev üstlenen hisbe kurumu çok başarılı bir kontrol ve denetim mekanizması olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi [211/855] (1983). *el-Musannef fi'l-Hadis*. Beyrut.
- Ahmed b. Hanbel [241/855] (1992). *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Akar, Muhlis (2000). *Sosyal Siyaset Açısından Tüketime Farklı Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmed (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akşit, Mustafa Cevad (2004). *Modern Ticaret Hukuku ve İslâm Ticaret Hukuku'nda Haksız Rekabet*. İstanbul:Gaye Vakfı Yayınları.
- Akyüz, Vecdi (1996). Hz. Peygamber Dönemi Şehir ve Yerel Yönetim Hizmetleri. *İslâm, Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, 1, İstanbul: İlke Yayınevi, 56-57.
- Apaydın, Yunus (1995). *Fesad. DİA*, 12, 417-422. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____, (2006). *Muhayyerlik. DİA*, 31, 25-30. İstanbul: TDV Yayınları.
- Arslan, Hüseyin (1994). *İslâm'da Tüketici Hakları* (1. Baskı). Ankara: TDV Yayınları.
- Aslan, İsmail Yılmaz (2006). *Tüketici Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Endelûsî [474/1081] (1332 H.). *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvatta' el-İmâm Mâlik*. Kahire: Matbaatü's-Saade.
- Baer, Gabriel (1970). The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 1, No. 1. (January, 1970), pp. 28-50. İngiltere: Cambridge University Pres.
- Baloğlu, Filiz (1997). *Tüketim Eğilimi ve Tüketimi Etkileyen Unsurlar*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bardakoğlu, Ali (1991). *Ayıp. DİA*, 4, 246-247. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____, (1992). *Bey. DİA*, 6, 13-19. İstanbul: TDV Yayınları.
- Belâzurî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ [279/892] (1932). *Futûhu'l-Buldân*. Kahire.

- Berberoğlu, Necat (1989). Temel İktisat Kavramları ve Sorunları. *İktisada Giriş*, II. Fasikül, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Berkün, İ. Taner (1975). *Standartlaşma ve Türkiye'deki Uygulamaları*. Ankara: Saim Toraman Matbaası.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali [458/1066], (1410). *Şağbü'l-İman*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1985). *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basımevi.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim [256/870] (1981). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Buhûtî, Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahaddin el-Hanbelî [1051/1641] (1982). *Keşşâfu'l-Kınâ an Metni'l-İknâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd [400/1009] (1984). *es-Sihâh Tâc'ul-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâr'ul-İlm li'l-Melâyîn.
- Cezîrî, Abdurrahman [1360/1941] (1989). *Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhu*. (Çeviren: Mehmet Keskin). İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet (1989). *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çağatay, Neşet (1952). Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi I, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt: I, Sayı: 1, s: 59-68
- Çalış, Halit (2001). *İslâm Hukuku'nda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çeker, Orhan (2006). *İslâm Hukuku'nda Akidler*. İstanbul: A.H.İ. Yayınları.
- Çınar, Ömer (2009). *Tüketici Hukuku'nda Haksız Şartlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Çınar, Recai (1981). *Pazarlamada Standardizasyonun Yeri*. Doktora Tezi, Erzurum.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl [255/868] (1981). *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Demirci, Rasih (1996). *Ekonominin Temelleri*. Ankara: TDV Yayınları.

- Derdîr, Ebu'l Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi [1201/1786] (1974). *eş-Şerhu's-Sağîr Alâ Ekrabu'l-Mesâlik İlâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*. Kahire: Dâru'l-Meârif.
- Doğan, D. Mehmet (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınevi.
- Döndüren, Hamdi (1993). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dönek, Ekrem (1998). Türk Toplumunun İş Ahlâkı ve Ekonomik Gelişmesinde Ahîlik Kültürünün Yeri ve Önemi. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi ve Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (1996). *Garar*. *DİA*, 13, 366-371. İstanbul: TDV Yayınları.
- DPT (2000). *Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları.
- _____, (1995). *Türkiye - At Mevzuat Uyumu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları Tüketicinin Korunması Alt Komisyonu*, Cilt:2, Ankara: DPT Yayınları.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî [275/889] (1981). *Süneni Ebî Dâvûd*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebü Ubeyd, Kasım b. Selâm el-Herevi el-Ezdi [224/838] (1981). *el-Emvâl*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezher.
- Ekinci, Yusuf (1988). *Ahî Birlikleri*, İstanbul: Türk Standartları Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, Feridun (1961). *İktisat*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- Ergin, Osman Nuri (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Bşk. Yayınları
- Ertunhan, Sabri (2010). İslâm Ticaret Hukuku'na Vücut veren Ahlâkî Esaslar, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (İslâm İktisadî Özel Sayısı), 213-246.
- Feyyûmî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevi [770/1368] (1898). *el-Misbahü'l-Münir fî Garibi's-Şerhi'l-Kebir li'r-Rafii*. (3. Baskı). Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed [817/1415] (1986). *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed [505/1111] (1974), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (Çeviren: Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- _____, (1994). *El-Mustasfa min İlmi'l-Usul: İslâm Hukuku'nda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi*. (Çeviren: Yunus Apaydın). Kayseri: Rey Yayınevi.
- _____, (1997), *el-Vasît fi'l-Mezheb*, Kahire: Dâru's-Selâm
- Göle, Celal (1983). *Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklâmlara Karşı Tüketicinin Korunması*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Güler, M. Hilmi (1986). Dünden Bugüne Kalite Kontrol ve Standardizasyon, *İlim ve Sanat Dergisi*, Sayı:5, 74-78.
- Günay, Enver (1998). Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, 69-78
- Hallâf, Abdulvahhâb (1973). *İslâm Hukuk Felsefesi*, (Çeviren: Hüseyin Atay). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hamidullah, Muhammed [1423/2002] (1990). *İslâm Peygamberi* (5. Baskı). (Çeviren: Salih Tuğ). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- _____, (1985). *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, (5. Baskı). Beyrut: Daru'n-Nefais.
- Hammâd, Nezih (1996). *İktisadî Fıkıh Terimleri*, (Çeviren: Recep Ulusoy). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemalüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed [463/1071] (1328). *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Kahire: Daru Nehdati Mısır.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin [1252/1836] (1984). *Hâşiyetü Reddül- Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir [1394/1973] (1996). *İslâm Hukuk Felsefesi* (2. Baskı). (Çeviren: Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim [235/849] (1995). *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hacer el-Askalâni, Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed [852/1449] (1328). *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye.

- İbn Haldûn [808/1406] (1989). *Mukaddime*, (Çeviren: Zakir Kadiri Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said [456/1064] (t.y.). *el-Muhallâ*, Beyrut: Darü'l-Fikr.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemseddin Ebi Abdullah Muhammed Bin Ebubekir [751/1350] (1961). *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Kahire: el-Müessesetü'l-Arabiyye li't-Tıbbâati ve'n-Neşr.
- _____, (1967). *İ'lâmü'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmâîl b. Şihabiddîn Ömer b. Kesîr [774/1373] (1932). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire: Matbaatü's-Saade.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed [620/1223] (1985). *el-Muğnî*, Beyrut: Dârü'l-Fikr Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî [273/887] (1981). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî [711/1311] (1990). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Daru's-Sadr Yayınları.
- _____, (1987), *Muhtasarü Tarihi Dımaşk li-İbn Asâkir*, Dımaşk: Dârü'l-Fikr.
- İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed 970/1563 (1311), *el-Bahrü'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Kahire: El-Matbaatü'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd el-Cedd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed [520/1126] (1988). *el-Mukaddimât*, Beyrut: Dârü'l-Ğarbu'l-İslâm.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed [595/1198] (t.y.). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (Tahkik: Ebu Abdurrahman Abdulhakim b. Muhammed). Mektebetü't-Tevfîkiye.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' [230/845] (t.y.). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-Sâdr.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide en-Nemeri [230/845] (1973). *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbârü'l-Medîneti'l-Münevvere*, (2. Baskı). Cidde: Dârü'l-İsfahani.

- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim [728/1328] (1991). *Mecmu'u Fetâvâ*, Riyad: Dâru'l-Âlimü'l-Kütüp Yayınları.
- _____, (2001). *Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe*, (Çeviren: Vecdi Akyüz). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali [597/1201] (1987). *Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb*, (3.Baskı). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Hâc, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed [737/1336] (1293 H.). *Medhal*, İskenderiye.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd [861/1457] (1316 H.). *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru's-Sadr Yayınları.
- İbnü'l-Uhuvve, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî [729/1329] (1937). *Meâlimü'l-Kurbe fî Ahkâmi'l-Hisbe*, (Neşreden: Reuben Levy). London: The Cambridge University Pres.
- İktisada Giriş (1987). Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- İslâm Fıkıh Akademisi (1988), Kararlar ve Tavsiyeler, 5. Dönem, 8 Nolu Karar, Kuveyt. <http://www.fiqhacademy.org.sa/qrarat/5-7.htm>, Erişim Tarihi:05.09.2011.
- Kal'a, Ahmet (2003). *Lonca. DİA*, 27, 211-212. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kallek, Cengiz (1994). *İslâm'ın İlk Devirlerinde Devlet Piyasa İlişkisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- _____, (1998). *Hisbe. DİA*, 18, 133-143. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____, (2000). *İhtikâr. DİA*, 21, 560-565. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____, (2006). *Narh. DİA*, 32, 387-389. İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaalioğlu, Mustafa (1995). *Tüketim Virüsü*. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Karacan, Aynur (1996). *Standardlaşmanın Üretici Açısından Ekonomik ve Sosyal Yararları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, Hayreddin (1991). *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- _____, (1989). *Akid. DİA*, 2, 251-256. İstanbul: TDV Yayınları.

- Kardâvî, Yûsuf (1974). *İslâm'da Helal ve Haram*, (Çeviren: Mustafa Varlı). İstanbul: Kültür Basın yayın birliği.
- Kâsânî, Alauddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed [587/1191] (1974). *Kitabu Bedâiu's-Sanâi Tertîbü's-Şerâi*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî Yayınları.
- Kavakcı, Yusuf Ziya (1975). *Hisbe Teşkilatı*, Doçenlik Tezi, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Yayınları, Ankara: Baylan Matbaası.
- Kazıcı, Ziya (1988). *Ahilik. DİA*, 1, 540-542. İstanbul: TDV Yayınları.
- _____, (1998). *Hisbe. DİA*, 18, 143-145. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay b. Abdilkebir b. Muhammed [1382/1962] (1990). *et-Terâtîbü'l-İdâriyye: Hz.Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, (Çeviren: Ahmet Özel), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kılış, Yıldırım (1977). *Tüketicinin Korunması: Pazarlamacı Karşısında Tüketici*, İstanbul: Arpaz Yayınları.
- Koray, Meryem (2000). *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Köksal, Mustafa Asım (1987). *İslâm Tarihi*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Kur'ân-ı Kerîm (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Hazırlayanlar: Ali Özek Başkanlığındaki Heyet, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuzgun, Şaban (1988). Ahilikte Kalite Kontrolü ve Tüketicinin Korunması, *Standard*, Eylül 1988, Sayı 321.
- Mâlik, Ebu Abdullah el-Ashabi el-Himyeri Mâlik b. Enes [179/795] (1982). *el-Muvatta*, (Çeviren: Ahmet M.Büyükçınar). İstanbul: Al-Tuğ Yayınevi.
- Mannan, M.A. (1976). *İslâm Ekonomisi*, (Çevirenler: Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu). İstanbul: Fikir Yayınevi.
- Mâverdî, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb [450/1058] (1994). *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, (Çeviren: Ali Şafak). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Mecelle (1982). Kontrol Ali Himmet Berki, İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Merğînânî, Ali b. Ebu Bekir [593/1197] (1990). *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd [683/1284] (1989). *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- Mısrî, Refik Yunus (1993). *İslâm İktisad Metodolojisi*, (Çeviren: Hüseyin Arslan). İstanbul: Birleşik Yayınevi.
- Miras, Kâmil (1978). *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Muhibbuddîn et-Taberî, Ebü'l-Abbas Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed [694/1295] (1984). *er-Riyâzü'n-Nazire fî Menâkibi'l-Aşere*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Munzirî, Ebû Muhammed Abdulazîm b. Abdilkavî [656/1258] (1979). *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Kahire: Darü'l-Fikr.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc [261/875] (1977). *Sahîhi Müslim*. (Çeviren: Ahmed Davudoğlu). İstanbul: Sönmez Yayınevi.
- Nebhân, Muhammed Faruk (1985). *el-İtticâhu'l-Cemâi fi't-Teşrî'i'l-İktisâdî el-İslâmî*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr [303/915] (1981). *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Nevevî, Ebu Zekerîya Muhyiddin b. Şeref [676/1277] (t.y.). *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb liş-Şirâzi*, Cidde: Mektebetü'l-İrşad
- _____, (1995). *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müfîdîn*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Nuveyrî, Şehâbeddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed [733/1333] (1975). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). *Fütüvvet. DİA*, 13, 261-263. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1977). *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara.
- Özkazanç, Önder (1990). "Monopol Piyasasında Firma Dengesi", İktisadî Analiz I, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Tanju (1981). *Pazarlama Ekonomisi ve Tüketicinin Korunması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Pazarlama Enstitüsü Yayınları.
- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal [502/1108] (1986). *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, İstanbul.

- Rana, İrfan Mahmud (1985). *Hız Ömer Döneminde Ekonomik Yapı*, İstanbul: Akabe Yayınevi.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensarî [1004/1596] (1976). *Nihayetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî.
- Sabuncuoğlu, Zeyyat-Tokol, Tuncer (1997). *İşletme*, Bursa.
- Sahnûn, Abdusselâm b. Saîd Tenuhi [240/854] (t.y.). *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dârü'l-Sâdr.
- Sakallı, Talat (1995). Hadisler Açısından İsrâf ve Tasarruf. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:1994, Sayı: 1, Isparta.
- Sâmi, Şemseddin [1322/1904] (1317). *Kâmûs-i Türkî*, (Neşreden: Ahmed Cevdet). Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Senhûrî, Abdurrezzâk Ahmed [1391/1971] (1998), *Masâdiru'l-Hakki fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut: el-Halebi'l-Hukukî Yayınları.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl [483/1090] (1983). *Kitabu'l-Mebcut*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- _____, (1984). *Usûlü's-Serahî*, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Sübki, Takıyyuddîn Ali b. Abdülkâfi b. Ali [756/1355] (t.y.). *Tekmiletü'l-Mecmu Şerhu'l-Mühezzeb*, Cidde: Mektebetü'l-İrşâd.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr [911/1505] (t.y.). *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Şafak, Ali (1987). İslâm Hukuku'nda Alış-Verişte Kâr Haddi. *İslâm Hukuku'na Göre Alış Veriş'te Vâde Farkı ve Kâr Haddi*, İstanbul: İSAV Yayınları.
- _____, (1979). İslâm İktisadında Enflasyon ve Getirilen Önleyici Tedbirler. *Diyanet Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı:1 Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şâfî, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas [204/820] (t.y.). *el-Ümm*, Beyrut: Daru'l-Marife.
- Şâtîbî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati [790/1388] (1990). *el-Muvâfakât: İslâmî İlimler Metodolojisi*, (Çeviren: Mehmed Erdoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şer'îye Sicilleri (1988-1989). Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Şerif er-Radî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Musa (1387). *Nehcu'l-Belâga*, Kum.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed [1250/1834] (t.y.). *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ehbâr Min Ahadîsi Seyyidi'l-Ehyâr*, Mısır: Mustafa Babü'l-Halebî.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen [189/805] (1990). *Kitâbu'l-Asl*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Şeyzerî, Ebü'n-Necib Celaleddin Abdurrahman b. Nasr b. Abdullah [589/1193] (1936). *Nihayetü'r-rütbe fî talibi'l-hisbe*, Kahire: Lecnetü't-Telif ve't-Terceme.
- Şimşek, Muhittin (2002). *Ahilik*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf [476/1083] (1959). *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, (2. Baskı). Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Şîrbînî, Muhammedü'l-Hatîb [977/1570] (1994). *Muğni'l-Muhtâc ilâ Mağrifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Tabakoğlu, Ahmed (1988). *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- _____, (2010). Bir İlim Olarak İslâm İktisadı, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (İslâm İktisadı Özel Sayısı), 11-34.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid [310/923] (2007). *Tarih-i Taberî*, (Çeviren: M. Faruk Gürtunca). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- TDK (1989). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ticari Reklam Esaslarına Dair Yönetmelik (2003). T.C. Resmi Gazete, 25138, 14 Haziran 2003.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî [279/892] (1981). *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınevi.
- Tiryaki, Betül (2007). *Tüketicinin Korunması Hukuku Açısından Ayıplı Hizmetten Doğan Sorumluluk*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- TKHK (2013). *Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun*, T.C. Resmi Gazete, No:6502, Sayı:28835, Tarih:28 Kasım 2013.
- Tokol, Tuncer (1976). *Pazarlama Açısından Tüketicinin Korunması Sorunu*, Bursa: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

- TSE, (1998). *Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa*, Ankara: Türk Standartları Enstitüsü Yayınları.
- Uysal, Bekir (1992). Metroloji- Kalibrasyon. *III. Milletlerarası Tüketicinin Korunması ve Tüketici Hakları Sempozyumu*, Ankara: TSE Yayınları.
- Ya'kûbî, Ahmed b. İshak B. Cafer [292/905] (1883). *Târîhü'l-Yâkubî*, Leiden.
- Yazıcı, Nesimi (1996). Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, cilt: XXXV, 155-165
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi[1361/1942] (1992). *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Çevirenler: İsmail Karaçam-Emin Işık-N. Bolelli-A. Yücel). İstanbul: Azim Dağıtım Yayınevi.
- Yeniçeri, Celâl (1996). *İslâm Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yayınları.
- _____, (1980). *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Zaim, Sabahattin (1999). Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadî Durumu. *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınevi.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed [1205/1790] (1965). *Tâc 'ul-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, Kuveyt: Dâr'ul- Hidâye.
- Zebîdî, Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdullatif [893/1488] (1978). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. (Çevirenler: Ahmed Naim, Kâmil Mîras) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf b. Muhammed [762/1360] (1973). *Nasbu'r-Raye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, (2. Baskı). el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Zuhaylî, Vehbe (1989). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dîmeşk: Dârü'l-Fikr.